

1. POJĘCIE PRZESTĘPSTWA I ELEMENTY JEGO STRUKTURY

Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Ustawę karną polską stosuje się do sprawcy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym, chyba że umowa międzynarodowa stanowi inaczej. Ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego, który popełnił przestępstwo za granicą oraz cudzoziemca, który popełnił za granicą przestępstwo skierowane przeciwko interesom RP, obywatela polskiego lub polskiej jednostki organizacyjnej bądź przestępstwo zagrożone w ustawie karnej polskiej karą przekraczającą 2 lata pozbawienia wolności. Warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w miejscu jego popełnienia¹. Jeżeli występują różnice między ustawą polską a obcą, sąd może uwzględnić te różnice na korzyść sprawcy. Orzeczenie zapadłe za granicą nie tamuje możliwości wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego przed sądem polskim o to samo przestępstwo. Sąd ten jest jednak zobowiązany zaliczyć na poczet orzeczonej kary okres rzeczywistego pozbawienia wolności za granicą, uwzględniając różnice zachodzące między tymi karami.

Podstawowe **elementy struktury przestępstwa** to: czyn człowieka, bezprawność, wina, społeczna szkodliwość i zagrożenie karą. Ustalenie elementu wcześniejszego warunkuje badanie elementu następnego. Nie ma przestępstwa bez **czynu** człowieka /*nullum crimen sine actione*/. Pojęcie czynu ogranicza ustawodawcę, który nie może wprowadzać karalności samych cech charakterologicznych bądź określonego trybu życia, np. pasożytniczego. Nie istnieje w polskim prawie karnym odpowiedzialność zbiorowa². Zawsze jest ona indywidualna i dotyczy

¹ Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia: przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu RP, przestępstwa przeciwko polskim urządům lub funkcjonariuszom publicznym, przestępstwa przeciwko istotnym polskim interesom gospodarczym, przestępstwa fałszywych zeznań złożonych wobec urzędu polskiego, przestępstwa, do którego ścigania RP jest zobowiązana na mocy umów międzynarodowych.

² Jej pozostałości można dostrzec w typie przestępstwa udziału w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym, jak również udziału w zbiorowisku, którego uczestnicy wspólnymi siłami dopuszczają się

konkretnej osoby fizycznej. Z uwagi na zasadę odpowiedzialności indywidualnej i osobistej nie można przejąć na siebie odpowiedzialności za inną osobę. Czym innym jest odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych, której jedną z przesłanek jest zawsze czyn osoby fizycznej³.

gwałtownego zamachu na osobę lub mienie.

³ Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. Nr 197 poz. 1661 z późn. zm.) Ustawa określa zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za enumeratywnie wymienione czyny zabronione pod groźbą kary jako przestępstwa lub przestępstwa skarbowe /m.in. łapownictwa i płatnej protekcji, niektóre przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu, mieniu, ochronie informacji, wiarygodności dokumentów, środowisku, wolności seksualnej i obyczajności/. Podmiotem zbiorowym jest osoba prawna oraz jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, z wyłączeniem Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego i ich związków oraz organów państwowych i samorządu terytorialnego. Podmiotem zbiorowym jest również spółka handlowa z udziałem Skarbu Państwa, jednostki samorządu terytorialnego lub związku takich jednostek, spółka kapitałowa w organizacji, podmiot w stanie likwidacji oraz przedsiębiorca niebędący osobą fizyczną, a także zagraniczna jednostka organizacyjna.

Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności za czyn zabroniony, którym jest zachowanie osoby fizycznej:

- 1) działającej w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego w ramach uprawnienia lub obowiązku do jego reprezentowania, podejmowania w jego imieniu decyzji lub wykonywania kontroli wewnętrznej albo przy przekroczeniu tego uprawnienia lub niedopełnieniu tego obowiązku,
 - 2) dopuszczonej do działania w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez osobę, o której mowa w pkt.1,
 - 3) działającej w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego, za zgodą lub wiedzą osoby, o której mowa w pkt.1,
 - 4) będącej przedsiębiorcą
- jeżeli zachowanie to przyniosło lub mogło przynieść podmiotowi zbiorowemu korzyść, chociażby niemajątkową.

Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności, jeżeli popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego zostało stwierdzone prawomocnym wyrokiem skazującym, nakazem karnym, prawomocnym orzeczeniem o zezwoleniu na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności lub prawomocnym orzeczeniem warunkowo umarzającym postępowanie albo prawomocnym orzeczeniem o umorzeniu postępowania z powodu okoliczności wyłączających ściganie sprawcy.

Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności w razie stwierdzenia co najmniej braku należytej staranności w wyborze osoby fizycznej, lub co najmniej braku należytego nadzoru nad tą osobą albo gdy organizacja działalności tego podmiotu nie zapewnia uniknięcia popełnienia czynu zabronionego, a mogło je zapewnić zachowanie należytej, wymaganej w danych okolicznościach ostrożności.

Odpowiedzialność albo brak odpowiedzialności podmiotu zbiorowego na zasadach określonych w niniejszej ustawie nie wyłącza odpowiedzialności cywilnej za wyrządzoną szkodę, odpowiedzialności administracyjnej ani indywidualnej odpowiedzialności prawnej sprawcy czynu zabronionego.

Za czyn określony w ustawie wobec podmiotu zbiorowego orzeka się karę pieniężną w wysokości do 10% przychodu określonego w trybie przepisów o podatku dochodowym od osób prawnych, osiągniętego w roku podatkowym poprzedzającym wydanie orzeczenia /nie mniej niż 1000 i nie więcej niż 20 000 000 zł/.

Wobec podmiotu zbiorowego orzeka się przepadek:

- 1) przedmiotów pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego lub które służyły lub były przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego;
- 2) korzyści majątkowej pochodzącej chociażby pośrednio z czynu zabronionego;
- 3) równowartości przedmiotów lub korzyści majątkowej pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego.

Wobec podmiotu zbiorowego można orzec:

Czyn rozumiany jest jako zewnętrzne jej zachowanie się sterowane wolą. Zachowanie sprawcy może przybrać postać działania lub zaniechania. To ostatnie jest prawnie doniosłe jedynie, gdy na sprawcy ciążył szczególny prawny obowiązek działania. Z takim obowiązkiem mamy w szczególności do czynienia, kiedy ustawa przewiduje odpowiedzialność karną za zaniechanie /np. przestępstwo nieudzielenia pomocy w niebezpieczeństwie utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu/. Obowiązek ten może wynikać także z orzeczenia sądowego /alimenty/, umowy lub wywołanej przez sprawcę sytuacji. Same myśli, poglądy, pragnienia, emocje (choćby były szczególnie negatywnie oceniane z punktu widzenia moralności) nie podlegają prawnokarnemu wartościowaniu w myśl zasady *cogitationis poenam nemo patitur*⁴. Nigdy nie stanowi przestępstwa sam zamiar sprawcy popełnienia przestępstwa, dopóki nie uzewnętrzni się w czyn. Konieczność sterowania wolą pozwala na przyjęcie, że nie mamy do czynienia z czynem, jeśli zachowanie sprawcy stanowiły ruchy we śnie, w stanie nieprzytomności, hipnozie, odruchy bezwarunkowe⁵ czy wywołane stanem patologicznym. Czyn nie będzie miał miejsca również w sytuacji, gdy osoba działa w wyniku przymusu fizycznego oddziałującego bezpośrednio na jej mięśnie */vis absoluta/*⁶. Podobnie za zaniechanie nie będzie odpowiedzialności, jeśli ktoś nie miał możliwości działania, np. był skrepowany sznurem, nie posiadał technicznych środków działania.

Czyn zabroniony uważa się za popełniony w **czasie**, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany. W przypadku przestępstw z zaniechania za czas ich popełnienia przyjąć należy ostatni moment, w którym sprawca mógł jeszcze

1) zakaz promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń;

2) zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego środkami publicznymi;

3) zakaz korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem;

4) zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne;

5) zakaz prowadzenia określonej działalności podstawowej lub ubocznej;

6) podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Zakazy orzeka się na okres od 1 roku do lat 5.

Przedawnienie karalności podmiotu zbiorowego, za przestępstwa osób fizycznych następuje po upływie 10 lat, licząc, od dnia wydania przez sąd orzeczenia stwierdzającego winę takiej osoby fizycznej.

⁴ Nikt nie ścierpiałby karaniami za same myśli.

⁵ Nie wyłącza jednak czynu odruch zautomatyzowany sprawcy podjęty w ramach pewnego celowego działania.

⁶ *Vis compulsiva*, czyli przymus psychiczny realizowany za pomocą środków fizycznych /np. tortury/, jak również groźba nie wyłącza czynu, ale może wyłączyć odpowiedzialność ze względu na silny nacisk na wolę skutkujący ograniczeniem swobody podjęcia decyzji.

zrealizować ciążyący na nim obowiązek. Czas popełnienia przestępstwa jest istotny przy zmianie ustawy i ustalaniu poczytalności lub osiągnięcia wymaganego wieku przez sprawcę. Czyn zabroniony uważa się za popełniony w **miejscu**, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. Od miejsca popełnienia przestępstwa zależy właściwość miejscowa sądów.

Ten sam czyn może stanowić tylko jedno przestępstwo. Ustawa może z wielu czynów stworzyć jedno przestępstwo⁷, ale nie z jednego czynu wiele przestępstw. Ma to poważne znaczenie gwarancyjne. Jeden czyn zachodzi, jeżeli zachowanie sprawcy naruszające dobro prawne ogranicza się do zwartego pod względem czasu i miejsca zespołu ruchów.

Jeżeli czyn wyczerpuje znamiona określone w dwóch lub więcej przepisach ustawy karnej, to zachodzi **zbieg przepisów** /np.usiłowanie kwalifikowane/ i sąd skazuje za jedno przestępstwo na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów /kumulatywna kwalifikacja/, a wymierza karę na podstawie przepisu przewidującego karę najsurowszą, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu innych środków przewidzianych w ustawie na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów, np. rozbój połączony z zabójstwem. Sąd, dokonując multikwalifikacji, musi wyczerpać całą kryminalną zawartość czynu, uważając jednak, aby nie zasądzać z przepisu charakteryzującego to, co inny przepis wystarczająco już uwzględnił /zasada konsumpcji/. Przesłpstwo znęcania konsumuje bowiem naruszenie nietykalności cielesnej, kradzież z włamaniem – uszkodzenie rzeczy. Podobnie naruszenie dobra konsumuje narażenie go na niebezpieczeństwo jednak pod warunkiem istnienia tej samej formy winy. Pozorny zbieg przepisów zachodzi także w sytuacji eliminowania przepisu ogólnego przez przepis szczególny /zasada specjalności/. Na tej zasadzie typy uprzywilejowane i kwalifikowane wyłączają zastosowanie typu podstawowego.

W przypadku przepisów, z których jeden stanowi przestępstwo, a drugi przestępstwo skarbowe oraz zbiegu przepisów statuujących przestępstwo i wykroczenie przyjęto koncepcje idealnego zbiegu przestępstw.

Wielość skutków jednorodnych wywołanych jednym czynem, gdy dotyczy tej samej ofiary nie stanowi wielości przestępstw, a wpływa jedynie na wymiar kary. Jeżeli skutki mają charakter różnorodny, to mogą być poddane kumulatywnej kwalifikacji, gdy wyczerpują znamiona różnych przepisów /np. lekkie i ciężkie uszkodzenie ciała/. Jeżeli poszkodowanych jest więcej osób, to można przyjąć zbieg przestępstw pod warunkiem wystąpienia wielu

⁷ Np. przestępstwa złożone i wieloodmianowe.

czynów. **Zbieg przestępstw** wymaga bowiem wielu czynów realizujących znamiona określonych typów. Nie każda jednak wielość takich czynów prowadzi do zbiegu przestępstw, np. czyn ciągły⁸, przestępstwa współukarane uprzednie /dotyczące etapów realizacji przestępstwa/ i współukarane przestępstwa następne /dotyczące owoców przestępstwa, zacierania jego śladów/, przestępstwa złożone /np. kradzież rozbójnicza/, określone wieloczynowo /np. znęcanie się/ lub wieloodmianowo /np. podrobienie lub przerobienie dokumentu albo użycie takiego dokumentu jako autentyczny/. Konsekwencją zbiegu przestępstw jest wymierzenie sprawcy kary łącznej. Sąd wymierza karę łączną biorąc za podstawę kary z osobna wymierzone za zbiegające się przestępstwa, jeżeli sprawca popełnił dwa lub więcej przestępstw zanim zapadł pierwszy, chociażby nieprawomocny, wyrok co do któregośkolwiek z nich⁹. Sąd wymierza karę łączną w granicach od najwyższej z kar wymierzonych za poszczególne przestępstwa do ich sumy, nie przekraczając jednak 810 stawek dziennych grzywny, 18 miesięcy ograniczenia wolności albo 15 lat pozbawienia wolności. Jeżeli najsurowszą karą orzeczoną za jedno ze zbiegających się przestępstw jest kara 25 lat pozbawienia wolności albo dożywotniego pozbawienia wolności, orzeka się tę karę jako karę łączną. W wypadku zbiegu dwóch lub więcej kar 25 lat pozbawienia wolności sąd może orzec jako karę łączną – karę dożywotniego pozbawienia wolności. Kiedy kary orzeczone za poszczególne przestępstwa nie podlegają łączeniu, wykonywane są jedna po drugiej. Mamy do czynienia wówczas ze **zbiegiem kar**.

Od realnego zbiegu przestępstw należy odróżnić instytucję **recydywy**. Wyróżnia ją m.in. fakt, iż sprawca popełnia dwa lub więcej przestępstw umyślnych, przy czym kolejne zostaje popełnione po skazaniu sprawcy i odbyciu kary za podobne poprzednie.

Czyn sprawcy musi być zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia /*nullum crimen sine lege poenali anteriori*/. Ten formalny element struktury przestępstwa nazywamy **bezprawnością**. Bezprawne jest zachowanie sprzeczne z prawem, tj. całym

⁸ **Czyn ciągły** jako jedno przestępstwo stanowi dwa lub więcej zachowań, podjętych przez tego samego sprawcę w podobny sposób /*modus operandi*/ w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, jeżeli przedmiotem zamachu jest to samo dobro prawne. Jeżeli przedmiotem zamachu jest dobro osobiste /np. życie, zdrowie, wolność, cześć/, warunkiem uznania wielości zachowań za jeden czyn zabroniony jest tożsamość pokrzywdzonego. W przypadku czynu ciągłego czasem popełnienia jest ostatni z czynów. Podobnie w przypadku przestępstwa wieloczynowego lub trwałego /np. pozbawienie wolności/.

⁹ Kary łącznej nie wymierza się w przypadku **ciągu przestępstw**. Zachodzi on, gdy sprawca popełnia w podobny sposób, w krótkich odstępach czasu, dwa lub więcej przestępstw, zanim zapadł pierwszy, chociażby nieprawomocny, wyrok co do któregośkolwiek z nich. Sąd orzeka za ciąg przestępstw jedną karę na podstawie przepisu, którego znamiona każde z tych przestępstw wyczerpuje, w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę.

porządkiem prawnym. Prawo karne nie określa jednak, zgodnie z zasadą *ultima ratio*, wszystkich bezprawnych zachowań, a stanowi jedynie o tym, które z nich są karalne. Z pojęciem bezprawności wiąże się definicja **czynu zabronionego**. Jest nim zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej. Zachowanie sprawcy musi wyczerpywać wszystkie **znamiona** typu czynu zabronionego określone w ustawie. Każdy typ czynu zabronionego zawiera zespół znamion /opisowych lub ocennych/. Zasadniczo jednak ze względów gwarancyjnych znamiona powinny mieć ostry charakter. Koniecznie muszą w nich być określone: podmiot czynu zabronionego, strona przedmiotowa – czynność zabroniona /przy przestępstwach materialnych także skutek i związek przyczynowy/, strona podmiotowa – stosunek psychiczny sprawcy do czynu – skutku. Fakultatywnie typ czynu zabronionego może zawierać określenie przedmiotu czynności wykonawczej, przedmiotu ochrony oraz znamiona czasu, miejsca lub sytuacji. Ustawa powinna maksymalnie dokładnie określać zachowania zabronione nie tylko dlatego, by odróżnić je od dozwolonych, ale również, aby nie było problemów z rozgraniczeniem poszczególnych typów, które są przecież zagrożone zróżnicowanymi sankcjami. Dla sprawcy nie jest obojętne, z którego odpowiada.

Jedynie akt normatywny rangi ustawowej może przewidywać zasady odpowiedzialności karnej i stanowić o przestępności pewnych zachowań. Co więcej, taka ustawa musi obowiązywać w czasie popełnienia danego czynu. Sprawca w chwili działania lub zaniechania musi wiedzieć, że jest ono zabronione. Inaczej mówiąc, zakazane jest działanie prawa karnego wstecz na niekorzyść sprawcy */lex severior retro non agit/*. Z zasadą *nullum crimen* wiąże się także zakaz analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść.

Gdy w chwili orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy. Nie wyłącza to możliwości stosowania ustawy pośredniej, czyli takiej, która została uchwalona pomiędzy popełnieniem przestępstwa a chwilą orzekania, pod warunkiem jednak, że jest ona dla sprawcy względniejsza. W wypadku zmiany ustawy po prawomocnym orzeczeniu obowiązuje zasada stabilności wyroków */res iudicata/* z pewnymi wyjątkami. Jeżeli bowiem według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem zagrożony jest karą, której górna granica jest niższa od kary orzeczonej, wymierzona karę obniża się do górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za taki czyn w nowej ustawie. Jeżeli zaś według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony, pod groźbą kary, skazanie ulega zatarciu z mocy prawa¹⁰.

¹⁰ W zwykłej sytuacji zatarcie skazania oznacza uznanie niekaralności sprawcy dopiero po upływie

Poszczególne typy czynów zabronionych znajdują się w części szczegółowej kodeksu karnego uporządkowane w odpowiednich rozdziałach według **przedmiotu ochrony**¹¹, czyli pewnych **dóbr prawnych**.

Mimo wyczerpania znamion zachowanie sprawcy może nie być bezprawne z uwagi na brak jego społecznej szkodliwości lub wystąpienie okoliczności wyłączającej bezprawność /kontratypu/. Samo spełnienie warunku bezprawności czynu nie przesądza jeszcze o jego przestępności. Dla jej stwierdzenia konieczne jest ustalenie winy sprawcy.

Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma /*nullum crimen sine periculo sociali*/. Przepęstwem zatem może być jedynie czyn **społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy**¹². Ten materialny element przestępstwa podkreśla *ultima ratio* represji karnej. Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu /**karygodności**/ sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Na społeczną szkodliwość nie mają wpływu dotychczasowe życie sprawcy, jego opinia, karalność bądź nagminność szerszenia się określonego typu przestępstw. Z realizacją znamion typu czynu zabronionego łączy się domniemanie społecznej szkodliwości. Tylko w razie wątpliwości należy dowodzić wyższy od znikomego stopień społecznej szkodliwości konkretnego czynu. Zauważyć należy także, że nie wszystkie zachowania przestępne wyrządzają szkodę materialną, np. usiłowanie, podżeganie, przygotowanie, narażenie na niebezpieczeństwo.

Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu, jeżeli nie można mu przypisać **winy** w czasie czynu /*nullum crimen sine culpa*/. Wina, podobnie jak wyższy od znikomego stopień społecznej szkodliwości, stanowi konieczny element struktury przestępstwa. Wina wedle najstarszej **psychologicznej teorii** jest stosunkiem psychicznym sprawcy do czynu zabronionego /*umyślność* bądź *nieumyślność*/. Teoria ta zawodzi jednak w przypadku nieświadomej nieumyślności, gdzie brak jest stosunku psychicznego sprawcy do czynu. Trudno również

określonego ustawą czasu. Usuwa się wówczas dane z Centralnego Rejestru Skazanych.

¹¹ Przedmiot ochrony to, od strony treści czynu, przedmiot zamachu. Poszczególne typy czynów zabronionych mogą mieć kilka przedmiotów ochrony. Wyróżnia się wówczas bliższy i dalszy przedmiot ochrony.

¹² Istnieje różnica pomiędzy znikomym a nieznacznym stopniem społecznej szkodliwości. W tym ostatnim przypadku istnieje jedynie możliwość w pewnych przypadkach warunkowego umorzenia postępowania.

stwierdzić czym różni się zamiar u osoby zdolnej i niezdolnej do ponoszenia winy. Niezależnie od tego samo nawet świadome i celowe podjęcie jakiegoś zachowania nie przesądza winy. Wina będzie miała miejsce wtedy, gdy zachowanie to podjęte będzie w sytuacji, gdy ktoś nie powinien tego robić. Według **teorii normatywnej** w jej kompleksowym ujęciu¹³ wina nie wyczerpuje się w stosunku psychicznym sprawcy do czynu zabronionego, a stanowi personalnie zarzucalną /ujemnie ocenioną/ sprawcy umyślność lub nieumyślność. Ta zarzucalność zależy od zdatności podmiotu do ponoszenia winy /odpowiedni wiek, poczytalność chociażby ograniczona/, świadomości lub możliwości świadomości /rozpoznawalności/ znamion czynu zabronionego i bezprawności oraz wymagalności zgodnego z prawem zachowania się. Ten ostatni element zależy od braku szczególnej sytuacji motywacyjnej /nacisków zewnętrznych/ mogącej wyłączyć zarzut, np. stan wyższej konieczności wyłączający winę bądź działanie na rozkaz. Umyślności /odpowiednio nieumyślności/ nie należy w teorii normatywnej identyfikować z winą umyślną czy nieumyślną. Teoria normatywna nie dzieli więc winy na umyślną lub nieumyślną. Umyślność lub nieumyślność wchodzi w zakres pojęcia czynu, stanowiąc jego tzw. stronę podmiotową. Mówi się o umyślnym lub nieumyślnym czynie. Czyn zabroniony popełniony jest **umyślnie**, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić /**zamiar bezpośredni**/ albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi /**zamiar ewentualny**/¹⁴. Zamiar to pewne nastawienie woli związane z procesem decyzyjnym i wolitywnym sterowaniem zewnętrznym zachowaniem, a nie jedynie pewne pragnienia, życzenia, by skutek nastąpił. Chęci nie należy mylić z pragnieniem, które należy do sfery emocjonalnej, a nie wolicjonalnej. Zamiar musi wystąpić w czasie wykonywania czynu, a nie wcześniej lub później.

Zamiar bezpośredni /chcenie/ w prawie karnym rozumiany jest szerzej niż w języku potocznym. Zachodzi niezależnie od motywacji sprawcy lub samego pragnienia realizacji czynu. Obejmuje także sytuacje, gdy sprawca zdaje sobie sprawę z nieuchronności pewnych skutków, nawet jeśli mu na nich nie zależy. Zawsze zamiaru bezpośredniego wymagają przestępstwa tzw. kierunkowe, których strona podmiotowa zawiera znamiona celu, wiedzy, motywu, pobudki. Wynika on bowiem ze względów semantycznych brzmienia znamion, np.

¹³ Czysta teoria normatywna za zarzucalne uznaje samo postępowanie z uwagi na określone normy.

¹⁴ Np. jeżeli sprawca rozboju uderza ofiarę sztachtetą w głowę, jeżeli ofiara poniesie śmierć, sprawca rozboju będzie odpowiadał za przestępstwo rozboju popełnione z winy umyślnej w zamiarze bezpośrednim oraz za zabójstwo w zamiarze ewentualnym.

“*celem, złośliwie, znieważa, nawołuje, ukrywa, zataja*”. Zamiar bezpośredni może być nagły lub przemyślany.

Zamiar ewentualny to obojętność woli sprawcy w sytuacji uświadomionego przez niego skutku ubocznego w postaci popełnienia przestępstwa. Zamiar ewentualny występuje bowiem zawsze obok zamiaru bezpośredniego. Celem działania sprawcy nie musi jednak być zachowanie bezprawne, pragnienie jednak jego realizacji jest tak duże, że akceptuje nastąpienie przestępnego skutku, gdyż inaczej musiałby zrezygnować z celu. Stawiamy sprawcy zarzut, iż mimo świadomości wywołania skutku ubocznego nie powstrzymał się od czynu.

Do **nieumyślnego** czynu zabronionego dochodzi w przypadku działania sprawcy w określonym celu społecznie akceptowanym, jednak obok tego celu lub zamiast niego sprawca realizuje znamiona typu nieumyślnego, czego nie chciał ani się na to nie godził. Naruszył jednak przy tym /świadomie lub nieświadomie/ **zasady ostrożnego zachowania** się¹⁵, jednocześnie przewidując lub mogąc przewidzieć możliwość popełnienia czynu zabronionego. Z uwagi na kryterium przewidywania przez sprawcę możliwości popełnienia czynu zabronionego rozróżniamy **świadomą nieumyślność** /lekkomyślność/ i **nieświadomą nieumyślność** /niedbalstwo/. Ta ostatnia ma miejsce, jeżeli sprawca możliwości popełnienia czynu zabronionego nie przewidywał, choć powinien i mógł przewidzieć. Powinność należy oceniać obiektywnie, możliwość zaś indywidualnie. Jeżeli sprawca nie mógł przewidzieć możliwości popełnienia czynu zabronionego, to mamy do czynienia z przypadkiem, za który oczywiście nikt nie odpowiada karnie.

Ustalając stronę podmiotową należy brać pod uwagę świadomość i wolę sprawcy. W świadomości sprawcy działającego umyślnie muszą się odbić wszystkie znamiona typu czynu zabronionego, które swoim działaniem realizuje. Świadomość to może być świadomością konieczności bądź jedynie możliwości popełnienia czynu zabronionego. W przypadku przestępstw skutkowych świadomością musi być objęty także związek przyczynowy łączący zachowanie sprawcy ze skutkiem. Nieświadomość któregośkolwiek ze znamion wyłącza odpowiedzialność za przestępstwo umyślne. Sprawca może odpowiadać za przestępstwo nieumyślne, jeżeli jego błąd w postaci nieświadomości był zawiniony i ustawa taki typ przestępstwa nieumyślnego przewiduje. Wola sprawcy w przypadku zamiaru bezpośredniego polega na tym, że chce popełnić czyn zabroniony, a w przypadku zamiaru ewentualnego polega na godzeniu się na realizację znamion w sytuacji przewidywania /świadomości/ takiej możliwości. Wola sprawcy działającego nieumyślnie polega na braku zamiaru /nie chce ani się

¹⁵ Źródłem tych zasad może być nie tylko przepis prawa ale także zwyczaj, praktyka i zasady współżycia społecznego.

nie godzi/, ale nie zachowuje ostrożności i przewiduje /świadomość/ albo może przewidzieć /brak świadomości/ realizację znamion typu czynu zabronionego. W tym ostatnim przypadku zarzucamy sprawcy, że tego nie przewidział, mimo że mógł to uczynić.

Niektóre przestępstwa mogą być popełnione z **winy kombinowanej** /*culpa dolo exorta*/, np. udział w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym, choćby nieumyślne spowodowanie niebezpieczeństwa powszechnego lub katastrofy ze skutkiem śmiertelnym, wzięcie zakładnika ze skutkiem śmiertelnym, udział w zbiegowisku publicznym ze skutkiem śmiertelnym. Ich sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć. Następstwo jest objęte nieumyślnością, a typ podstawowy umyślnością lub nieumyślnością.

2. PODZIAŁ PRZESTĘPSTW

Przestępstwa z uwagi na kryterium formy czynu dzielimy na popełniane z **działania** i z **zaniechania**. Są również przestępstwa w których ustawodawca przewidział obie te formy zachowania, np. nadużycie władzy przez funkcjonariusza publicznego. Odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega ten tylko, na kim ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. Źródłem tego obowiązku może być ustawa lub dobrowolne przyjęcie na siebie funkcji gwaranta.

Z uwagi na wysokość grożącej sankcji dzieli się przestępstwa na **zbrodnie** i **występki**. Zbrodnią jest czyn zabroniony, zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. Występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych, karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc. Liczy się dolna granica zagrożenia przewidziana w ustawie karnej, a nie kara faktycznie przez sąd wymierzona. Modyfikacje ustawowego zagrożenia związane z nadzwyczajnym wymiarem kary nie wpływają na zakwalifikowanie czynu jako zbrodni lub występku. Podobnie w konkretnej sprawie za zbrodnię może być orzeczona kara niższa niż za występki. Zbrodnię można popełnić tylko umyślnie, występki można popełnić także nieumyślnie, ale tylko jeżeli ustawa tak stanowi. Występek, który nie zawiera klauzuli nieumyślności może być więc popełniony tylko umyślnie.

Podział przestępstw na **maturalne /skutkowe/** i **formalne /bezskutkowe/** zależy od tego, czy do znamion danego typu czynu zabronionego należy skutek /np. zabójstwo, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, niszczenie mienia/ czy wystarczy jedynie samo zachowanie

się sprawcy niezależnie od jego rezultatu /np. nieudzielenie pomocy/. Wystąpienie skutku w przypadku przestępstwa formalnego może mieć jedynie wpływ na wymiar kary. Skutek to wystąpienie jakiegokolwiek ujemnej zmiany niekoniecznie w sensie fizycznym. Skutkiem będzie, np. narażenie na konkretne niebezpieczeństwo. Brak wystąpienia skutku w przypadku przestępstwa materialnego powoduje, że sprawca może odpowiadać co najwyżej za usiłowanie.

W przypadku przestępstw skutkowych pomiędzy czynem a skutkiem musi istnieć **związek przyczynowy**. Przynajmniej ustala się za pomocą testu warunku *sine qua non* /koniecznego/¹⁶, polegającego na myślowej eliminacji z łańcucha wydarzeń konkretnego zachowania sprawcy i sprawdzeniu czy bez niego skutek również by nastąpił. Związek przyczynowy dla przypisania sprawcy danego skutku musi mieć charakter **adekwatny**. Oznacza to, że sprawca odpowiada jedynie za normalne następstwa /oparte na pewnym prawie przyrodniczym/ swojego działania bądź zaniechania, a nie za jakieś nietypowe, nie dające się przewidzieć przebiegi przyczynowe. Jeśli na przykład ofiara wypadku drogowego, w którym odniosła obrażenia kończyn dolnych, po przewiezieniu do szpitala umiera na zakażenie szpitalne, to sprawca nie może odpowiadać za nieumyślne spowodowanie śmierci. Oprócz powiązania przyczynowego musi zająć też zachowanie nieostrożne umożliwiające **powiązanie normatywne**, polegające na tym, że za sprawcę skutku może być uznany tylko ten, kto naruszył określoną regułę postępowania mającą na celu zapobieganie właśnie takim skutkom. Na przykład z wypadkiem drogowym na skrzyżowaniu pozostają w związku przyczynowym zachowania kierowcy wjeżdżającego z drogi z pierwszeństwem, jak również z drogi podporządkowanej. Jednak tylko ten drugi łamie regułę postępowania mającą na celu zapobieganie tego typu zdarzeniom. Podobnie spowodowanie przez nietrzeźwego kierowcę wypadku nie pozwoli na jego przypisanie, jeżeli wypadek był jedynie konsekwencją niezawinioną przez sprawcę awarii hamulców.

Ze względu na stronę podmiotową czynu dzielimy przestępstwa na **umyślne** i **nieumyślne**.

W zależności kto może być zdatnym podmiotem do popełnienia przestępstwa dzielimy przestępstwa na **powszechne** i **indywidualne**. Te pierwsze może popełnić każdy odpowiadający na zasadach określonych w kodeksie karnym, czyli kto ukończył 17 lat /ustawodawca używa zaimka "kto"/, a jeśli chodzi o najcięższe, enumeratywnie wyliczone w ustawie po ukończeniu 15 lat¹⁷. W stosunku do sprawcy, który odpowiada po ukończeniu 15 lat

¹⁶ Teoria równorzędności warunków przewiduje, iż skutek składa się z szeregu warunków łącznie tworzących przyczynę.

¹⁷ Te najcięższe przestępstwa to popełnione w formie sprawstwa i dokonania zamach na życie prezydenta, zabójstwo, umyślne spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała, sprowadzenie

konieczne jest, aby okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiały. Sytuacja taka zachodzi w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. Zasadą jest bowiem stosowanie wobec nieletnich środków wychowawczych i poprawczych. W przypadku odpowiedzialności karnej nieletniego po ukończeniu 15 lat orzeczona kara nie może przekroczyć 2/3 ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo, a sąd może zastosować także nadzwyczajne złagodzenie kary. Wobec sprawcy, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat nie orzeka się kary dożywotniego pozbawienia wolności. Przestępstwa indywidualne może popełnić jedynie podmiot mający kwalifikacje określone w typie danego czynu zabronionego, np. żołnierz, funkcjonariusz publiczny. Przestępstwa indywidualne mogą być indywidualne w typie zasadniczym **/indywidualne właściwe/**¹⁸ lub tylko w typie zmodyfikowanym **/indywidualne niewłaściwe/**¹⁹. W tym ostatnim przypadku istnienie szczególnej cechy podmiotu nie decyduje o bycie przestępstwa /jak w przypadku przestępstw indywidualnych właściwych/, a jedynie wpływa na wyższą lub niższą karalność. Brak przez sprawcę kwalifikacji wymaganych przez ustawę prowadzi do odpowiedzialności za typ zasadniczy.

Przestępstwa dzieli się też na **naruszające i narażające dobro prawne na niebezpieczeństwo**, a te ostatnie na **konkretnego** /zawierają w treści znamię niebezpieczeństwa, np. narażenie na niebezpieczeństwo zarażenia wirusem HIV/ i **abstrakcyjnego narażenia** /np. używanie przez uczestnika bójki niebezpiecznego narzędzia, posiadanie broni palnej bez zezwolenia, oszustwo kredytowe/.

Ze względu na sposób ścigania dzieli się przestępstwa na **ścigane z oskarżenia publicznego /z urzędu/, ścigane na wniosek i ścigane z oskarżenia prywatnego**. Przestępstwa ścigane na wniosek pokrzywdzonego wymagają do wszczęcia postępowania złożenia takiego wniosku. Po jego złożeniu ściganie następuje z urzędu, np. nieumyślne narażenie na niebezpieczeństwo, narażenie na zarażenie wirusem HIV, uszkodzenie ciała osoby najbliższej, wypadek komunikacyjny, jeżeli pokrzywdzonym jest osoba najbliższa, groźba karalna, zabieg leczniczy bez zgody pacjenta, zgwałcenie, nadużycie zależności, wykorzystanie

niebezpieczeństwa powszechnego, piractwo, sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym, zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem lub wspólnie z inną osobą, wzięcie zakładnika, rozbój.

¹⁸ Np. dezercja.

¹⁹ Np. dzieciobójstwo.

bezradności, uchylanie się od alimentów, ujawnienie tajemnicy służbowej, nielegalne uzyskanie lub niszczenie informacji, kradzież i przywłaszczenie na szkodę osoby najbliższej, kradzież impulsów telefonicznych, oszustwo komputerowe, niszczenie rzeczy, zabór pojazdu w celu krótkotrwałego użycia²⁰. Przepięstwa ścigane z oskarżenia prywatnego wymagają, aby sam poszkodowany sporządził i popierał akt oskarżenia przed sądem, np. zniewaga, zniesławienie, naruszenie czynności narządu ciała do 7 dni, naruszenie nietykalności cielesnej.

Przepięstwa mogą występować nie tylko w **typie podstawowym**, ale również **uprzywilejowanym** i **kwalifikowanym** w zależności od tego, czy dodatkowe znamiona²¹, które zawierają, wpływają na zmniejszenie czy na zwiększenie społecznej szkodliwości typu podstawowego. Od tego zależy surowsze /typ kwalifikowany/ lub łagodniejsze /typ uprzywilejowany/ zagrożenie karą. Typy kwalifikowane są tworzone ze względu na szczególne okoliczności czynu, sposób działania sprawcy lub następstwa czynu, zaś typy uprzywilejowane oprócz szczególnych okoliczności czynu z uwagi na małą wagę i szczególną sytuację psychiczną sprawcy.

3. FORMY POPEŁNIENIA PRZESTĘPSTWA

A. FORMY STADIALNE

Przepięstwo może być popełnione w różnych postaciach. Rozróżniamy formy stadialne i zjawiskowe popełnienia przepięstwa. **Formy stadialne** wiążą się z etapami na tzw. *iter delicti* czyli zewnętrznym pochodzie przepięstwa, przez które na ogół przechodzi zachowanie sprawcy przepięstwa umyślnego, ażeby zrealizowane zostały wszystkie znamiona typu czynu zabronionego, czyli nastąpiło **dokonanie**²². Pierwszym etapem jest **zamiar** sprawcy popełnienia czynu zabronionego. Nie stanowi on jeszcze formy stadialnej, gdyż sam pozostaje zawsze bezkarny.

²⁰ Wniosek pokrzywdzonego może być cofnięty /w postępowaniu przygotowawczym za zgodą prokuratora/, z tym że jego ponowne złożenie jest niedopuszczalne.

²¹ Określają one następstwo czynu, okoliczności i sposób działania sprawcy, cele i motywów sprawcy, użyty środek, szczególną cechę sprawcy lub przedmiot czynności wykonawczej.

²² Są przepięstwa, które są od razu dokonane np. w zamiarze bezpośrednim nagłym i nieumyślnie. W przypadku przepięstw materialnych dla dokonania konieczne będzie spowodowanie skutku. W przypadku przepięstw abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo nie można przyjąć karalności usiłowania ani przygotowania.

Kolejnym etapem jest **przygotowanie**. Zachodzi ono wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania. Nie jest możliwe przygotowanie w formie zaniechania. Przygotowanie musi dotyczyć konkretnego czynu zabronionego, a nie być przygotowaniem przestępstwa “w ogóle”. Sprawca przygotowania działa z zamiarem bezpośrednim “w celu popełnienia czynu zabronionego”. Wystarczy jednak, że czynności przygotowawcze obiektywnie ułatwiają popełnienie czynu zabronionego. Nie muszą stanowić warunku *sine qua non* dokonania. Wejście w porozumienie z inną osobą wymaga podjęcia decyzji o realizacji czynu zabronionego oraz uzgodnienia podziału ról, a więc stworzenia także pewnych warunków do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio ku dokonaniu. Przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. Czyni to w stosunku do najpoważniejszych zbrodni, określając sankcję niższą jak za dokonanie. Karalne jest przygotowanie do ludobójstwa, wszczęcia wojny napastniczej, eksterminacji, zamachu stanu, zamachu terrorystycznego, spowodowanie niebezpieczeństwa powszechnego, piractwa, katastrofy, wzięcia zakładnika, fałszowania pieniędzy i dokumentów. Nie jest karalne przygotowanie do zbrodni zabójstwa. Decydującego znaczenia w karalności przygotowania nie ma bowiem sama waga dobra prawnego. Należy zwrócić także uwagę, że w przypadku wieloosobowej konfiguracji przygotowania można je uchwycić zazwyczaj od strony zawsze karalnego podżegania lub pomocnictwa. Niekiedy sformułowanie znamion typu czynu zabronionego w części szczegółowej kodeksu sugeruje przestępstwo *sui generis*²³, gdy w istocie jest to *par excellence* przygotowanie, jako forma stadialna.

Następnym etapem jest **usiłowanie**. Odpowiada za usiłowanie, kto w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje /tzw. usiłowanie **udolne**/. Usiłowanie zachodzi także wtedy, gdy sprawca nie uświadamia sobie, że dokonanie jest niemożliwe ze względu na brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego lub ze względu na użycie środka nie nadającego się do popełnienia czynu zabronionego /tzw. usiłowanie **nieudolne**/. Karalność usiłowania nieudolnego jest więc ograniczona jedynie do przypadków błędu /w postaci urojenia/ co do przedmiotu czynności wykonawczej lub błędu co do użytego środka, np. włamanie do pustej kasy, próba zastrzelenia człowieka z niesprawnej broni. Bezkarne pozostaje, np. usiłowanie

²³ Tzn. samo w sobie.

przekupstwa osoby błędnie poczytanej za funkcjonariusza publicznego oraz nieudolność z powodu zastosowanego sposobu działania. Sprawca nie odpowiada za usiłowanie nieudolne także wtedy, jeżeli według obiektywnej oceny *ex ante* nie występuje zagrożenie dla dobra prawnego ze względu np. na brak podstawowej wiedzy u sprawcy i uleganie przesądom. Usiłowanie nieudane nie stanowi nieudolnego, jeżeli sprawca nie zrealizował celu jedynie na skutek nieumiejętnego użycia środków, którymi dysponował. Bezpośredniość zachowania zmierzającego do dokonania przyjmuje się, gdy sprawca podejmuje ostatnią czynność zmierzającą wprost do realizacji przestępstwa. W przypadku usiłowania zamiar sprawcy powinien wystąpić w takiej postaci, jaka jest wymagana dla dokonania. Może być więc bezpośredni lub ewentualny. Musi on być udowodniony. Brak dokonania czynu zabronionego wiąże się jedynie z częściową realizacją znamion, a nie nieukończeniem czynności sprawczej. W przypadku przestępstw materialnych do wyczerpania wszystkich znamion niezbędne jest wystąpienie określonego w ustawie skutku. Nie jest karalne usiłowanie przygotowania ani usiłowania, jak również usiłowanie podżegania lub pomocnictwa. Z uwagi na użycie określenia "zachowanie" usiłowanie jest możliwe także przez zaniechanie w stosunku zarówno do przestępstw materialnych jak i formalnych. Usiłowanie jest karalne w stosunku do wszystkich przestępstw. Sąd wymierza karę za usiłowanie w granicach zagrożenia dla danego przestępstwa. Jednak z uwagi na brak naruszenia dobra prawnego sąd wymierza karę z reguły łagodniejszą jak za dokonanie. W przypadku usiłowania nieudolnego sąd z uwagi na to, że sprawca działa pod wpływem błędu polegającego na urojeniu, że atakuje zdatny do popełnienia czynu zabronionego przedmiot /np. strzela do zwłok/ lub używa środka nadającego się do popełnienia czynu zabronionego /używa niegroźnych dla zdrowia tabletek w przekonaniu, że stanowią truciznę/ może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia, gdyż w rzeczywistości dobro prawne od samego początku nie było zagrożone. Usiłowanie może być ukończone /np. sprawca strzela do ofiary i nie trafia/ lub nieukończone /np. sprawca mierzy z broni i zostaje obezwładniony zanim zdążył oddać strzał bądź nieumiejętnie pokonuje zabezpieczenie samochodu/.

W stosunku do postaci stadialnych przewidziany jest czynny żal. Nie podlega karze²⁴ za usiłowanie, kto dobrowolnie i ostatecznie odstąpił od dokonania /usiłowanie nieukończone/ lub zapobiegł skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego w przypadku usiłowania ukończonego /tzw. **czynny żal skuteczny**/. Dobrowolność odstąpienia jest wyłączona, gdy

²⁴ Tzn. popełnia przestępstwo ze względu na negatywną przez ustawodawcę ocenę popełnionego przez sprawcę czynu, ale sąd nie może wymierzyć kary.

realizacja czynu doznała przeszkody. Odstąpienie od dokonania lub zapobieganie skutkowi ma być wynikiem przyczyn natury wewnętrznej, choćby negatywnych, np. zaproponowanie biżuterii za odstąpienie od gwałtu. Na dobrowolność nie mają bowiem wpływu motywów ani pobudki sprawcy. Zapobiegnięcie skutkowi nie musi jednak być wyłącznym wynikiem zachowania się sprawcy /a np. wezwanego przez sprawcę lekarza/ ani być natychmiastowe. Istotne jest, aby skutek przestępny nie nastąpił. Niekiedy wymaga się dodatkowo zawiadomienia organu o wszystkich istotnych okolicznościach popełnionego czynu /zamach stanu, zdrada dyplomatyczna, szpiegostwo/. Nie oznacza to całkowitej bezkarności sprawcy w przypadku **usiłowania kwalifikowanego**, kiedy sprawca “po drodze” dokonał innego przestępstwa. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w stosunku do sprawcy, który dobrowolnie starał się zapobiec skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego /tzw. **czynny żal bezskuteczny**/. Podobnie nie podlega karze za przygotowanie, kto dobrowolnie od niego odstąpił, w szczególności zniszczył przygotowane środki lub zapobiegł skorzystaniu z nich w przyszłości, a w razie wejścia w porozumienie z inną osobą w celu popełnienia czynu zabronionego, nie podlega karze ten, kto nadto podjął istotne starania zmierzające do zapobieżenia dokonaniu.

B. FORMY ZJAWISKOWE

Formy zjawiskowe odnoszą się do różnych form współdziałania w realizacji znamion czynu zabronionego. Jeżeli sprawca sam własnym zachowaniem wykonuje czyn zabroniony, tzn. realizuje znamiona typu w całości, to mamy do czynienia z **jednosprawstwem**. Inne formy stanowią **wielosprawstwo**. Może ono przybrać postać **współsprawstwa**, kiedy sprawca wykonuje czyn zabroniony wspólnie i w porozumieniu z inną osobą²⁵. Współsprawstwem jest istotne przyczynienie się, zgodnie z porozumieniem, do realizacji znamion. Nie każdy ze współsprawców musi zrealizować wszystkie znamiona typu czynu zabronionego, aby wszyscy mogli odpowiadać za całość. Wystarczy, że zrealizuje tylko ich część, a pozostałe urzeczywistni drugi współsprawca /współsprawstwo **dopelniające**/. Współsprawcy mogą dokonywać działań jednorodnych lub różnorodnych. Współsprawstwo odróżnia od pomocnictwa jednak nie realizacja chociażby jednego istotnego znamienia typu czynu zabronionego, a istotność roli,

²⁵ Porozumienie to może być wyraźne lub dorozumiane przed lub w trakcie realizacji czynu. Od współsprawstwa należy odróżnić **sprawstwo równoległe**, gdy kilka osób w tym samym miejscu wykorzystując tę samą okazję popełnia przestępstwo, ale każdy działa na własną rękę. Jest to zbieg sprawstw pojedynczych.

przyczynienia się. Ze współsprawstwem mamy bowiem do czynienia wówczas, gdy bez zachowania danej osoby dokonanie byłoby niemożliwe bądź znacznie utrudnione.

Zamiar współsprawstwa może powstać także w czasie przestępnego zachowania, gdy jakaś osoba dołącza się do sprawcy już po zrealizowaniu przez niego części znamion /tzw. współsprawstwo **sukcesywne**/. Wówczas jednak pozostali współdziałający muszą to przystąpienie co najmniej milcząco zaakceptować. Współsprawca sukcesywny odpowiada tylko za czyny dokonane po jego przystąpieniu, chyba że wcześniej istniało co najmniej milczące porozumienie, odnośnie udzielenia sukcesywnej pomocy.

Każdy współsprawca odpowiada za całość działań w granicach wspólnego zamiaru. Nie odpowiada zatem za eksces współdziałającego. Jeżeli doszło do dokonania przez jednego współsprawcę, pozostali też odpowiadają za dokonanie, chociażby swoim zachowaniem nie wyszli poza usiłowanie. Podobnie, jeśli jeden ze współsprawców doprowadził zachowanie do stadium usiłowania, to pozostali również odpowiadają za usiłowanie. Możliwe jest także popełnienie przestępstwa nieumyślnego w formie współsprawstwa, gdy dwie lub więcej osób porozumieją się co do wspólnej realizacji nieostrożnego zachowania. Współsprawstwo może polegać też na wspólnym zaniechaniu, pod warunkiem, że na współsprawcach ciąży wspólnie obowiązek podjęcia określonego działania. Współdziałający do przestępstwa indywidualnego, którego nie dotyczy okoliczność osobista, wpływająca chociażby tylko na wyższą karalność, ponosi odpowiedzialność jako podżegacz lub pomocnik, jeżeli wiedział o szczególnej właściwości, osoby z którą współdziała.

Za sprawstwo odpowiada także ten, kto kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę. Jest to tzw. **sprawstwo kierownicze**. Sprawca kierowniczy musi faktycznie panować nad realizacją znamion typu czynu zabronionego przez bezpośredniego wykonawcę, a więc od decyzji osoby kierującej muszą zależeć rozpoczęcie, prowadzenie, zmiana, a także przerwanie całej bezprawnej akcji. W przypadku braku takiego panowania odpowiedzialność kształtuje się w ramach podżegania²⁶. Sprawca kierowniczy nie odpowiada za eksces wykonawców. Za sprawstwo odpowiada również ten, kto wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie takiego czynu, ale nie kieruje realizacją tego polecenia /tzw. **sprawstwo przez polecenie**/. **Sprawstwem pośrednim** będzie także niewłaściwe podżeganie i pomocnictwo do przestępstw nieumyślnych²⁷, np. pasażer nakłania taksówkarza

²⁶ Np. zabójstwo na zlecenie.

²⁷ Z właściwym podżeganiem i pomocnictwem do przestępstw nieumyślnych mamy do czynienia np. w sytuacji nakłaniania do oddania strzału do człowieka ślepy m nabojem, gdy podżegacz zdaje sobie sprawę, że broń nabitą ostrą amunicją.

do szybkiej jazdy, niedozwolonej z uwagi na warunki drogowe lub udostępnienie samochodu osobie bez umiejętności jego prowadzenia w sytuacji, kiedy kończy się to wypadkiem ze skutkiem śmiertelnym. W przypadku pomocnictwa będzie to sytuacja pozostawienia broni w warunkach dostępu do niej małego dziecka, skutkiem czego jest spowodowanie śmierci człowieka.

Podżeganie i pomocnictwo należą również do form zjawiskowych. Odpowiada za **podżeganie**, kto chcąc /zamiar bezpośredni/, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego nakłania ją do tego²⁸. Sam wykonawca nie musi dopuścić się żadnego czynu zabronionego. Nakłanianiem jest każda forma wzbudzenia u innej osoby zamiaru /bezpośredniego lub ewentualnego/ popełnienia czynu zabronionego, nie tylko przez namawianie, tzn. słownie /np. polecenie czy prośba/, ale też gestem czy oddziałując na emocje, np. wzbudzając uczucie nienawiści do innej osoby. Jeżeli sprawca wcześniej podjął zamiar realizacji przestępstwa, to nakłanianie go jest pomocnictwem psychicznym. Nie jest możliwe podżeganie w formie zaniechania. Podżeganie musi zwracać się do zindywidualizowanych osób i dotyczyć konkretnego typu czynu zabronionego. Inaczej mogą zostać wypełnione znamiona przestępstwa publicznego nawoływania do popełnienia przestępstwa. Możliwe jest podżeganie do podżegania i pomocnictwa.

Odpowiada za **pomocnictwo**, kto w zamiarze /bezpośrednim lub ewentualnym/²⁹, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji. Odpowiada za pomocnictwo także ten, kto wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zaniechaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie. Czynność pomocnika nie musi być warunkiem *sine qua non* dokonania, ale musi faktycznie ułatwić sprawcy realizację znamion. Pomoc może nastąpić przed dokonaniem czynu zabronionego bądź w trakcie jego realizacji. Pomoc udzielona po dokonaniu przestępstwa to poplecziństwo lub paserstwo, chyba że została wcześniej przyrzeczona. W tym ostatnim przypadku będzie stanowiła pomoc psychiczną. Inaczej jak w przypadku podżegania, które jest niemożliwe bez świadomości nakłanianego, że jest nakłaniany; pomoc jest możliwa bez świadomości tego faktu u sprawcy. Sąd wymierza karę za podżeganie lub pomocnictwo w

²⁸ Instytucję podżegania można zastosować do osoby nakłaniającej do czynu zabronionego małoletniego i niepoczytalnego.

²⁹ Nieumyślne przyczynienie się do przestępstwa innej osoby może uzasadniać odpowiedzialność za nieumyślne sprawstwo.

granicach zagrożenia przewidzianego za sprawstwo. Wymierzając karę za pomocnictwo, może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Surowiej więc oceniane jest przez ustawodawcę podżeganie. W przypadku pomocnictwa warto zauważyć, iż podobne jak w przypadku przygotowania czynności wykonawcze odniesione do zachowania innej osoby są karalne zawsze, a nie tylko wyjątkowo. Możliwa jest pomoc do pomocnictwa i pomoc do podżegania.

Każdy ze współdziałających w popełnieniu czynu zabronionego odpowiada w granicach swej umyślności lub nieumyślności, niezależnie od odpowiedzialności pozostałych współdziałających. Okoliczności osobiste, wyłączające /np. niepoczytalność, usprawiedliwiony faktyczny błąd, czynny żal skuteczny/ lub łagodzące /np. poczytalność ograniczona, silne wzburzenie, przekroczenie granic obrony koniecznej/ albo zaostrzające odpowiedzialność karną /np. recydywa/, uwzględnia się tylko co do osoby, której dotyczą.

O podżeganiu i pomocnictwie można jedynie mówić, gdy podżegacz rzeczywiście nakłonił sprawcę, a pomocnik rzeczywiście ułatwił sprawcy dokonanie. Nie ma więc odpowiedzialności za usiłowanie i przygotowanie podżegania czy pomocnictwa. Od tego należy odróżnić sytuację, gdy czynu zabronionego tylko usiłowano dokonać. Podżegacz lub pomocnik odpowiada wówczas jak za usiłowanie – nawet wtedy, gdy sprawca przejawiał czynny żal korzystając z klauzuli bezkarności. Jeżeli czynu zabronionego nie usiłowano dokonać, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.

Oдноśnie współdziałających przewidziana jest też możliwość czynnego żalu. Nie podlega karze współdziałający, który dobrowolnie zapobiegł dokonaniu /**czynny żal skuteczny**/. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w stosunku do współdziałającego, który dobrowolnie starał się zapobiec dokonaniu czynu zabronionego /**czynny żal bezskuteczny**/.

Przepisów o czynnym żalu nie stosuje się do **provokatora**, który w celu skierowania przeciwko innej osobie postępowania karnego nakłania ją do popełnienia czynu zabronionego. W pewnych jednak przypadkach z mocy ustawy dopuszcza się prowokację policyjną w celu przeciwdziałania przestępczości.

4. OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCE PRZESTĘPNOŚĆ CZYNU

A. OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCE BEZPRAWNOŚĆ

Przy badaniu przestępczości określonego czynu realizującego znamiona danego typu należy zwrócić uwagę, czy nie wystąpiła w danej sytuacji którakolwiek z okoliczności ją wyłączających. **Okoliczności wyłączające przestępczość** czynu dzielimy na wyłączające

bezprawność i wyłączające winę³⁰. Przystępność wyłącza także znikoma społeczna szkodliwość czynu, czyli brak tzw. elementu materialnego przestępstwa.

Zakres typów czynu zabronionego jest zamknięty ze względu na zasadę *nullum crimen sine lege*, zaś zakres **okoliczności wyłączających bezprawność /kontratypów/** otwarty z uwagi na materialne określenie przestępstwa. Mogą one być określone w ustawie karnej /obrona konieczna, stan wyższej konieczności, ostateczna potrzeba, dozwolone ryzyko, dozwolona krytyka/ bądź mieć charakter pozaustawowy /zgoda pokrzywdzonego, czynności lecznicze, karcenie dzieci, ryzyko sportowe, zwyczaj/. Dla legalizacji zachowania wyczerpującego znamiona określonego typu czynu zabronionego konieczne jest wyczerpanie wszystkich znamion kontratypu.

Obrona konieczna polega na odpieraniu bezpośredniego, bezprawnego **zamachu** na jakiegokolwiek dobro chronione prawem /np. cześć, wolność, zdrowie, mir domowy/. Musi to być jednak dobro cudze, a nie napastnika. Bezpośredniość zamachu oznacza, że istnieje wysoki stopień prawdopodobieństwa, że zagrożone dobro zostanie zaatakowane niezwłocznie. Bezprawnego znaczenia pozostaje, czy zamach skierowany jest na dobro broniącego się, czy też innej osoby. Działanie odpierającego zamach zwraca się przeciwko dobrom prawnym napastnika /a nie osoby trzeciej³¹/, wobec czego nie stawia się warunku, aby zamachu nie można było uniknąć w inny sposób³². Bezprawność odpierania zamachu jest uchylona jedynie, gdy środki w tym celu użyte były konieczne, gdyż ustawa przewiduje wymóg **współmierności** obrony do niebezpieczeństwa zamachu. Jest ona wyznaczana nie tylko intensywnością zachowań, ale również wartością dóbr, na które zamach i obrona są skierowane. Przy czym można poświęcić dobro napastnika wyższej wartości niż wartość dobra bronionego³³. Odpieranie zamachu ma być bowiem skuteczne. Powinno ono zarazem wyrządzać napastnikowi szkodę najmniejszą z możliwych. Nie jest wymagane dla legalizacji działania w obronie koniecznej wezwanie napastnika do zaprzestania dalszego zamachu. Poświęcenie dobra napastnika uzasadnione jest nie tylko potrzebą ochrony dobra zaatakowanego, ale i ochroną

³⁰ Często spotykamy się z sytuacją, kiedy z uwagi na pewne względy polityki kryminalnej lub szczególną sytuację motywacyjną sprawcy ustawa stanowi, że dane zachowanie **nie podlega karze**. Sprawca popełnia wówczas przestępstwo, jego zachowanie jest bezprawne i można wobec niego stosować obronę konieczną.

³¹ W takim przypadku mógłby zachodzić stan wyższej konieczności.

³² *Vim vi repellere licet* tzn. gwałt wolno odeprzeć gwałtem. Nawet jeżeli jest możliwość ucieczki przed napastnikiem broniący się nie musi z niej korzystać.

³³ Inaczej przy stanie wyższej konieczności, który w zakresie w jakim stanowi kontratyp, takiego rozwiązania nie dopuszcza.

naruszonego bezprawnym zamachem porządku prawnego. Ta druga racja różni obronę konieczną od stanu wyższej konieczności. Odpieranie zamachu musi być motywowane tym właśnie celem, a nie być działaniem, np. z chęci zemsty. Zamach musi być rzeczywisty /a nie urojony/ i bezprawny, chociaż nie musi mieć charakteru przestępstwa. Może być działaniem umyślnym bądź nieumyślnym. Także bezprawne zachowanie nieletniego lub osoby niepoczytalnej upoważnia do zastosowania obrony koniecznej. Zamach może przybrać postać zaniechania, tylko jeśli wykonać obowiązek może osoba dopuszczająca się zaniechania, np. odmawiająca wbrew żądaniu opuszczenia pomieszczenia. Zamach napastnika może być sprowokowany przez broniącego się, ale nie może to być celowa prowokacja. Dopuszczalna jest obrona konieczna wobec bezprawnych działań funkcjonariusza publicznego w sytuacji braku podstawy prawnej jego działania bądź nadużycia przez niego prawa w szczególności, gdy działanie takie nieodwracalnie dotyka cennych dóbr jednostki /np. znęcanie się nad umieszczonym w zakładzie karnym, kradzież przedmiotów z miejsca przeszukania/. Nie dotyczy to działań zgodnych z prawem, a jedynie merytorycznie wadliwych.

Przekroczenie granic obrony koniecznej powoduje bezprawność takiego czynu, który jeśli jest zawiniony, stanowi przestępstwo. Przekroczenie granic obrony koniecznej może wiązać się z przełamaniem zasady czasowej zbieżności zamachu i obrony /**eksces ekstensywny**/ bądź współmierności obrony do niebezpieczeństwa zamachu czy proporcji dobra atakowanego i dobra napastnika /**eksces intensywny**/. Dobro bowiem, które broniący naruszył może mieć wartość nawet oczywiście większą od wartości, której bronił – nie może jednak zachodzić rażąca dysproporcja. Ta ostatnia będzie miała miejsce, np. w sytuacji celowego godzenia w życie napastnika, jeśli zamach nie zwracał się przeciwko życiu lub zdrowiu, lecz przeciwko dobrom mniejszej wartości. W razie przekroczenia granic obrony koniecznej, w szczególności gdy sprawca zastosował sposób obrony niewspółmierny do niebezpieczeństwa zamachu, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia. Nie podlega karze sprawca, jeżeli przekroczenie granic obrony koniecznej było wynikiem strachu lub wzburzenia usprawiedliwionych okolicznościami zamachu.

Problem obrony koniecznej może pojawić się w związku z bezprawnym zachowaniem funkcjonariuszy publicznych. Jeżeli jednak takie działanie jest formalnie prawne, chociaż merytorycznie niesłuszne, to obrona konieczna nie przysługuje. Inaczej przy formalnej bezprawności działania funkcjonariusza, gdy np. zaczyna torturować zatrzymanego podejrzanego. Wówczas nawet merytorycznie słuszne działanie funkcjonariusza uprawnia do obrony koniecznej.

Stan wyższej konieczności zachodzi w przypadku działania w celu uchylenia bezpośredniego **niebezpieczeństwa** grożącego jakimkolwiek dobru chronionemu prawem /np. życie, zdrowie, wolność, porządek publiczny, bezpieczeństwo państwa i in./, jeżeli niebezpieczeństwa nie można było inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego /s.w.k. jako okoliczność **wyluczająca bezprawność**³⁴. Nie popełnia przestępstwa także ten, kto ratując dobro chronione prawem, poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego /**zasada proporcjonalności**/. Tak więc, jeżeli dobro poświęcone jest wartości równej dobru ratowanemu lub wyższej, ale nie w sposób oczywisty, to mamy do czynienia z anormalną sytuacją motywacyjną sprawcy, która **wyłącza winę** poświęcającego takie dobro. Nie następuje wówczas wyłączenie bezprawności takiego zachowania. Konsekwentnie wobec zachowania w stanie wyższej konieczności wyluczającym jedynie winę można zastosować obronę konieczną.

Niebezpieczeństwo musi być rzeczywiste, a działanie osoby musi być motywowane celem uchylenia niebezpieczeństwa. Niebezpieczeństwo może pochodzić nie tylko od człowieka /jak zamach/, ale i od sił przyrody /np. pożar/ lub zwierzęcia; dlatego nie przysługuje mu cecha bezprawności. Niebezpieczeństwo może być także wywołane zawinionym zachowaniem osoby, która je następnie uchyła. Nie może to jednak nastąpić w celu naruszenia dobra pod tym pretekstem. Uchylenie niebezpieczeństwa zwraca się nie przeciwko dobrom prawnym napastnika /jak w przypadku obrony koniecznej/, lecz przeciwko dobrom osoby trzeciej. Ze względu na to istnieje warunek, że dobro osoby trzeciej można poświęcić tylko, jeżeli niebezpieczeństwa według oceny *ex ante* nie można inaczej uniknąć. Podkreśla to odnosząca się do stanu wyższej konieczności **zasada subsydiarności**. Niebezpieczeństwo musi wystąpić w rzeczywistości, a nie być jedynie urojone, zaś sprawca winien działać w celu uchylenia niebezpieczeństwa, co jest warunkowane jego uświadomieniem. Bezpośredniość oznacza, że zwłoka w podjęciu czynności ratowniczych mogłaby je utrudnić lub uczynić bezprzedmiotowymi. W przypadku stanu wyższej konieczności mamy do czynienia z kolizją dóbr. Dobro poświęcone nie może przedstawiać wartości oczywiście większej od dobra ratowanego.

W razie **przekroczenia granic** stanu wyższej konieczności sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia. Granice stanu wyższej konieczności wyznaczają znamię bezpośredniości niebezpieczeństwa /eksces ekstensywny/,

³⁴ Wobec działającego w stanie wyższej konieczności wyluczającym bezprawność nie można zastosować obrony koniecznej.

konieczność poświęcenia dobra /zasada subsydiarności/ oraz proporcje dóbr ratowanego i poświęconego /eksces intensywny/. Wyłączenia odpowiedzialności nie stosuje się do sprawcy działającego w stanie wyższej konieczności wyłączającym winę, jeżeli sprawca poświęca dobro, które ma szczególny obowiązek chronić nawet z narażeniem się na niebezpieczeństwo osobiste. Ten obowiązek nie oznacza jednak konieczności poświęcenia dóbr wyższej wartości dla ratowania wartości niższej, a nawet narażania się w tym celu na bezpośrednie osobiste zagrożenie. Ma to znaczenie w przypadku tzw. zawodów niebezpiecznych /np. policjant, strażak/.

Podkreślić należy, że na działanie w stanie wyższej konieczności nie można powoływać się, gdy jest on wyłączony przez przepisy szczególne. Lekarz nie może ratować życia pacjenta kosztem poświęcenia jego prawa do samostanowienia ani odmówić zbadania pacjenta w obawie przed zarażeniem. Podobnie policjant nie może przekroczyć ustawowego terminu zatrzymania obywatela dla zapobieżenia popełnieniu przez niego przestępstwa. Przepisy o stanie wyższej konieczności stosuje się odpowiednio w wypadku **kolizji obowiązków**, czyli sytuacji, gdy z ciążących na sprawcy obowiązków tylko jeden może być spełniony. W przypadku, gdy dobra, wobec których mają być wykonane obowiązki, są równej wartości należy wykonać obowiązek w stosunku do tego dobra, którego szanse uratowania są większe.

Z kontratypem **dozwolonego ryzyka** mamy do czynienia w przypadku działania w celu przeprowadzenia eksperymentu poznawczego, medycznego, technicznego lub ekonomicznego, jeżeli spodziewana korzyść ma istotne znaczenie poznawcze, medyczne lub gospodarcze a oczekiwanie jej osiągnięcia, celowość oraz sposób przeprowadzenia eksperymentu są zasadne w świetle aktualnego stanu wiedzy. Eksperyment jest niedopuszczalny bez zgody uczestnika, na którym jest przeprowadzany, należyte poinformowanie o spodziewanych korzyściach i grożących mu ujemnych skutkach oraz prawdopodobieństwie ich powstania, jak również o możliwości odstąpienia od udziału w eksperymencie na każdym jego etapie.

Działanie w ramach uprawnień i obowiązków służbowych zawartych w ustawie jest okolicznością wyłączającą bezprawność, gdyż jest realizacją prawa. Warunkiem jest rzeczowe i miejscowe uprawnienie podmiotu do podejmowania danych działań, istnienie w danej sprawie podstawy prawnej i faktycznej oraz działanie w trybie prawem przewidzianym. Strażnik więzienny, mimo że realizuje znamiona typu czynu zabronionego, jakim jest pozbawienie wolności, nie popełnia przestępstwa. Natomiast lekarz dokonujący **lecniczego zabiegu lekarskiego** zachowując zasady "sztuki" i działając w celu leczniczym za zgodą pacjenta, mimo że niekiedy dopuszcza się nawet ciężkiego uszkodzenia ciała /np. amputacja kończyny/, nie popełnia przestępstwa. Takie działanie lekarza jest pierwotnie legalne, co oznacza że lekarz nie

musi udowadniać zaistnienia kontraktynu. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku **zabiegów nieterapeutycznych**, np. pobranie organu do przeszczepu od zdrowego dawcy, zabiegi kosmetyczne. Są one rozpatrywane w kategoriach kontraktynu. Niektóre dyscypliny sportu, np. boks wiążą się co najmniej z naruszaniem nietykalności cielesnej zawodników. Jeżeli jednak przestrzegane są reguły danej dyscypliny sportowej, kontraktyn **ryzyka sportowego** wyłącza przestępnosć takich zachowań podejmowanych w celu sportowym, pod warunkiem akceptacji przez państwo danej dziedziny sportu.

Zasadniczo żołnierz, który nie wykonuje lub odmawia wykonania rozkazu albo wykonuje rozkaz niezgodnie z jego treścią popełnia przestępnosć i podlega karze³⁵. Nie popełnia jednak tego przestępnosć żołnierz, który odmawia wykonania rozkazu polecającego popełnienie przestępnosć albo go nie wykonuje. Kontraktyn działania w **ostatecznej potrzebie** ma miejsce, gdy żołnierz w wypadku nieposłuszeństwa lub oporu stosuje środki niezbędne w celu wymuszenia posłuchu dla rozkazu, do którego wydania był uprawniony, jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego przeciwdziałania, a posłuchu dla rozkazu nie można osiągnąć w inny sposób. W razie przekroczenia granic ostatecznej potrzeby sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Dozwolona krytyka jest okolicznością wyłączającą bezprawność przestępnosć zniesławienia. Odpowiedzialności za przestępnosć zniesławienia podlega ten, kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nie mającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności. Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego. Warunkiem wyłączenia odpowiedzialności jest, aby zarzut uczyniony niepublicznie był prawdziwy. Nie popełnia przestępnosć zniesławienia także ten, kto publicznie podnosi lub rozgłasza prawdziwy zarzut służący obronie społecznie uzasadnionego interesu. Jeżeli jednak zarzut ten dotyczy życia prywatnego lub rodzinnego, dowód prawdy może być przeprowadzony tylko wtedy, gdy zarzut ma zapobiec niebezpieczeństwu dla życia lub zdrowia człowieka albo demoralizacji małoletniego. Brak przestępnosć z powyższych przyczyn nie wyłącza odpowiedzialności sprawcy za zniewagę ze względu na formę podniesienia lub rozgłoszenia zarzutu.

Zgoda „pokrzywdzonego” jest kontraktynem w tym zakresie, w jakim „pokrzywdzony” może swoim dobrem rozporządzać i może być udzielona przed lub najpóźniej w trakcie czynu. Musi być ona wyrażona świadomie i dobrowolnie. Zgoda na naruszenie nietykalności cielesnej,

³⁵ Nie obowiązuje jednak zasada ślepych bagnetów i nie popełnia przestępnosć żołnierz, który odmawia wykonania rozkazu polecającego popełnienie przestępnosć albo nie wykonuje go.

pozbawienie wolności czy zabranie rzeczy wyłącza bezprawność, ale np. zgoda na pozbawienie życia jej nie wyłącza, gdyż sama ustawa karna przewiduje penalizację /karalność/ eutanazji, do której znamion należy nie tylko zgoda, ale nawet żądanie osoby cierpiącej spowodowania jej śmierci. Ciężkie uszkodzenie ciała jest możliwe za zgodą jedynie w ważnym społecznie celu, np. pobranie narządów do przeszczepu. Z drugiej strony racją karalności, np. wymuszenia, podrobienia podpisu nie jest brak zgody pokrzywdzonego, a ochrona innych wartości.

Dozwolona samopomoc obejmuje możliwość zajęcia dla zabezpieczenia roszczeń cudzego zwierzęcia, które wyrządza szkodę na gruncie, możliwość sprzeciwu wynajmującego wobec próby usunięcia rzeczy objętych ustawowym zastawem przez najemcę oraz samopomoc, którą może zastosować posiadacz nieruchomości niezwłocznie po samowolnym naruszeniu posiadania.

Karcenie dzieci w celu wychowawczym przez rodziców lub prawnych opiekunów dla możliwości przyjęcia sytuacji kontratypowej nie może przekraczać pewnych granic i przyjmować form wiążących się z wyrządzeniem dziecku szkody fizycznej lub psychicznej³⁶. W pewnych przypadkach jako kontratyp może wystąpić **zwyczaj**. Wyłącza on bezprawność, np. przyjęcia przez lekarza kwiatów jako wyrazu wdzięczności za sprawowaną opiekę, jak również naruszenia nietykalności cielesnej w czasie zabawy w Śmigus – Dyngus.

B. OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCE WINĘ

Okoliczności wyłączające winę to nieosiągnięcie wymaganego **wieku** /ukończenie 17 lat, a w przypadku najpoważniejszych przestępstw 15 lat³⁷, niepoczytalność, błąd, rozkaz oraz w pewnym zakresie stan wyższej konieczności.

Niepoczytalnym jest ten, kto z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych nie mógł w czasie czynu³⁸ rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem. To określenie niepoczytalności obejmuje zarówno biologiczne jej przyczyny, jak też psychologiczne skutki. Dotykają one sfery intelektu lub woli sprawcy. Osoba niepoczytalna nie popełnia przestępstwa i nie wymierza się jej kary, a

³⁶ Współczesna psychologia odrzuca założenia tej tzw. "czarnej pedagogiki".

³⁷ Nieletni nie popełnia bowiem przestępstwa, a czyn karalny. W stosunku do nieletniego, który ukończył 13 lat może być orzeczone pod określonymi warunkami bezterminowe umieszczenie w zakładzie poprawczym najdłużej do ukończenia przez niego 21 roku życia.

³⁸ Wystąpienie niepoczytalności w czasie skutku nie przekreśliło możliwości jego przypisania, jeżeli istniała świadomość możliwości wystąpienia skutku w czasie czynu.

jedynie stosuje się środki zabezpieczające³⁹, jeżeli pozostawanie sprawcy na wolności grozi ponownym popełnieniem przez sprawcę czynu zabronionego. Poczytalność sprawcy w chwili czynu ustala się jedynie w razie uzasadnionych wątpliwości.

Przestępność czynu nie jest wyłączona, jeżeli sprawca działa w stanie **poczytalności ograniczonej**, tzn. gdy w czasie popełnienia przestępstwa zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona. Wówczas sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Ograniczona poczytalność może też wpływać na ustalenie rodzaju winy, jeśli sprawca z uwagi na znaczne zakłócenie czynności psychicznych nie miał świadomości realizacji znamion czynu. Ograniczenie zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania postępowaniem, jeśli nie jest “znaczne”, także może zmniejszyć winę i mieć wpływ na wymiar kary w ramach ustawowego zagrożenia. Podkreślić należy, że z uwagi na funkcję ochronną prawa karnego wbrew zasadzie winy sprawca nie może korzystać z korzystnych dla siebie konsekwencji niepoczytalności bądź poczytalności ograniczonej, jeśli sam umyślnie i dobrowolnie wprowadził się w stan nietrzeźwości lub odurzenia, powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności, które przewidywał albo mógł przewidzieć. Nie wymaga się zatem świadomości ani możliwości świadomości sprawcy, że w tym stanie może popełnić czyn zabroniony.

Powszechnie uważa się, że występujące wyjątkowo tzw. **upojenie patologiczne** nie jest objęte wyłączeniem korzystnych dla sprawcy konsekwencji niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej. Stanowi ono chorobę, charakteryzującą się tym, że nawet niewielkie dawki alkoholu powodują dezorientację, iluzje oraz nagłą agresję. W zasadzie nie powtarza się ono u tego samego sprawcy i nie ma on możliwości przewidzenia następstw spożycia alkoholu. Niemożność rozpoznania znaczenia czynu obejmuje dwa aspekty – ontologiczny i aksjologiczny, zaś niemożność kierowania swym postępowaniem wiąże się z brakiem możliwości po stronie sprawcy społecznie adekwatnego zachowania⁴⁰. Odurzenie w wymiarze kary nie jest traktowane jako okoliczność obciążająca, gdyż stanowiłoby to podwójne uwzględnianie tej samej okoliczności⁴¹.

Błąd polega na niezgodności pomiędzy rzeczywistością a jej odbiciem w świadomości człowieka. Błąd może wystąpić w postaci nieświadomości lub urojenia. Nieświadomość

³⁹ Np. umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym.

⁴⁰ Zdarza się zachowanie rozpoznania znaczenia czynu przy braku możliwości kierowania swym postępowaniem, np. alkoholik, narkoman.

⁴¹ Wcześniej jako podstawa eliminacji niepoczytalności /poczytalności ograniczonej/.

zachodzi, gdy w świadomości sprawcy nie odbił się pewien element, który występuje w rzeczywistości. Natomiast z urojeniem mamy do czynienia, jeśli w świadomości sprawcy wystąpiło coś więcej niż w świecie zewnętrznym. Błąd może dotyczyć desygnatów⁴² znamion typu czynu zabronionego lub też oceny prawnej określonego zachowania sprawcy. Błąd może również dotyczyć wystąpienia okoliczności wyłączającej bezprawność czynu /błąd co do kontratypu/. Błąd musi być istotny, a więc dotyczyć znamion przestępstwa. Jeżeli ktoś strzela w zamiarze zabójstwa do A, biorąc go za B, to mimo działania w błędzie nie wyłącza ani nie ograniczy on odpowiedzialności.

Nieświadomość wystąpienia w rzeczywistości jakiegokolwiek **znamienia typu czynu zabronionego /błąd faktyczny/** wyłącza odpowiedzialność za przestępstwo umyślne. Sprawca może odpowiadać za przestępstwo nieumyślne, jeżeli ustawa takie przewiduje i błąd sprawcy jest zawiniony. Te same konsekwencje pociąga urojenie wystąpienia okoliczności, która odpowiada negatywnym znamionom typu, np. urojenie zgody jakiejś osoby w przypadku karalności zachowania dokonanego bez jej zgody. W przypadku przestępstw materialnych do odpowiedzialności za przestępstwo umyślne niezbędna jest także świadomość związku przyczynowego. Urojenie sobie przez sprawcę realizacji znamienia jest karalne, tylko jeśli dotyczy przedmiotu bądź środka nadającego się do popełnienia czynu zabronionego. Skutkuje ono odpowiedzialnością za usiłowanie nieudolne. Taka sama jest konsekwencja nieświadomości znamion określonych w typie negatywnie.

Błąd co do prawa wystąpi najczęściej w postaci nieświadomości bezprawności, czyli sytuacji, kiedy sprawca czyni coś, o czym nie wie, że mu to robić ustawa zabrania. Zasadniczo obowiązuje zasada *ignorantia iuris nocet*⁴³. Z powodu uchylenia winy nie popełnia jednak przestępstwa, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionej nieświadomości jego bezprawności. Jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Z usprawiedliwionym błędem co do prawa będziemy mieli do czynienia jedynie wyjątkowo, np. w sytuacji mylnej porady uzyskanej od adwokata. Zasadą jest, że prawo jest ogłaszane i każdy może się z nim zapoznać. Błąd co do prawa w postaci urojenia /tzn., gdy sprawcy zdaje się, że to co czyni jest zabronione, choć w rzeczywistości jest dozwolone/ jest prawnie bez znaczenia.

Błąd co do kontratypu i co do okoliczności wyłączającej winę uregulowano jednakowo. Nie popełnia przestępstwa, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionym,

⁴² Tzn. odpowiedników w świecie zewnętrznym.

⁴³ Nieznajomość prawa szkodzi.

błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność albo winę. Jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary. Takie ujęcie obejmuje zarówno sytuację błędu prawnego, np. sprawca uważa, że karcieć fizycznie dziecko może każdy niezależnie od tego czy jest jego prawnym opiekunem, jak i błędu faktycznego w sytuacji urojenia zamachu upoważniającego do obrony koniecznej.

Okolicznością wyłączającą winę jest także działanie na **rozkaz**. Nie popełnia przestępstwa żołnierz, który dopuszcza się czynu zabronionego będącego wykonaniem rozkazu, chyba że wykonując rozkaz umyślnie popełnia przestępstwo. Wydający rozkaz o treści przestępnej ponosi odpowiedzialność karną /sprawstwo przez polecenie/, chociażby rozkaz nie został wykonany.

5. WYMIAR KARY

Czyn zabroniony musi być **zagrożony karą sądową**, aby mógł stanowić przestępstwo. Rodzaj sankcji pozwala odróżnić przestępstwa od wykroczeń. Sąd nie może wymierzyć kary nie przewidzianej przez ustawę /*nulla poena sine lege*/. Kary są względnie określone zarówno co do rodzaju /zagrożenia alternatywne/, jak i wysokości kary /określone minimum i maksimum/. Znaczenie w tym systemie ma też możliwość modyfikacji zagrożenia, np. nadzwyczajne złagodzenie kary. Podstawowym celem kary jest **prewencja**. **Prewencja generalna** oznacza odpowiednie odstrasżające oddziaływanie postępowania karnego i wykonania kary na społeczeństwo. Prewencja generalna ma na celu kształtowanie w społeczeństwie przekonania o nieuchronności kary za popełnione przestępstwo. **Prewencja indywidualna** ma na celu zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa przez tego samego sprawcę. Może to nastąpić w drodze odstraszenia, izolacji lub resocjalizacji /wychowawczego oddziaływania/. Uzasadnieniem kary może być także racjonalizacja **sprawiedliwościowa**.

Grzywnę można orzec w granicach od 10 do 540 stawek dziennych. Grzywnę wymierza się bowiem w stawkach dziennych, określając liczbę stawek oraz wysokość jednej stawki. Ustalając stawkę dzienną, sąd bierze pod uwagę dochody sprawcy, jego warunki osobiste, rodzinne, stosunki majątkowe i możliwości zarobkowe; stawka dzienna nie może być niższa od 10 złotych ani też przekraczać 2000 złotych. Grzywna występuje nie tylko jako kara samoistna, ale i jako druga kara zasadnicza. Może być ona orzekana obok kary pozbawienia wolności, gdy sprawca działał w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub taką korzyść osiągnął. Grzywny nie

orzeka się, jeżeli dochody sprawcy, jego stosunki majątkowe lub możliwości zarobkowe uzasadniają przekonanie, że sprawca grzywny nie uiszczy i nie można jej będzie ściągnąć w drodze egzekucji.

Kara ograniczenia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 12 miesięcy. W czasie jej odbywania skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu, jest obowiązany do wykonywania pracy wskazanej przez sąd, ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary. Decyzją sądu skazany może być dodatkowo zobowiązany do przeproszenia pokrzywdzonego, wykonywania ciężącego na nim obowiązku łóżenia na utrzymanie innej osoby, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających oraz do naprawienia szkody w całości lub części. Wymierzając karę ograniczenia wolności sąd może oddać skazanego pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania.

Kara pozbawienia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 15 lat. Kodeks karny przewiduje także osobno karę 25 lat pozbawienia wolności i dożywotnie pozbawienie wolności. Jeżeli przepis szczególny nie podaje dolnej granicy zagrożenia dla danego przestępstwa, wówczas należy przyjąć dolny próg przewidziany dla danego rodzaju kary. Górny próg znajdzie zastosowanie, jeżeli przepis nie podaje górnej granicy zagrożenia.

Oprócz kar kodeks karny przewiduje także **środki karne**. Są nimi: pozbawienie praw publicznych, zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej, zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi, obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, zakaz wstępu na imprezę masową, zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych, zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek przedmiotów, korzyści majątkowej z przestępstwa, obowiązek naprawienia szkody, nawiązka, świadczenie pieniężne, podanie wyroku do publicznej wiadomości. W razie skazania za przestępstwo, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości, uważa się, że mienie, które sprawca objął we władanie lub do którego uzyskał jakikolwiek tytuł w czasie popełnienia przestępstwa lub po jego popełnieniu, do chwili wydania chociażby nieprawomocnego wyroku, stanowi korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa, chyba że sprawca lub inna zainteresowana osoba przedstawi dowód przeciwny. Jeżeli okoliczności sprawy wskazują na duże prawdopodobieństwo, że taki sprawca przeniósł na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa, uważa się, że rzeczy

będące w samoistnym posiadaniu tej osoby lub jednostki oraz przysługujące jej prawa majątkowe należą do sprawcy, chyba że zainteresowana osoba lub jednostka organizacyjna przedstawi dowód zgodnego z prawem ich uzyskania.

Wśród następstw popełnienia czynu zabronionego można wyróżnić oprócz kar i środków karnych także środki probacyjne⁴⁴ oraz środki zabezpieczające. **Środki zabezpieczające** mogą być związane z popełnieniem przez sprawcę czynu zabronionego w stanie niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej, z popełnieniem przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego /izolacyjno-lecznicze/ bądź mogą mieć charakter administracyjny. Te ostatnie polegają na orzeczeniu zakazów stanowiących środki karne /zakaz wykonywania zawodu, działalności gospodarczej, prowadzenia pojazdu/ oraz przepadku przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa w stosunku do niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego. Środki zabezpieczające, w przeciwieństwie do kar, mogą być stosowane nawet bez winy, gdyż ich racją jest społeczne niebezpieczeństwo sprawcy. Czas trwania środka zabezpieczającego nie jest z góry określony, a jego celem nie jest wymierzenie sprawcy dolegliwości osobistej.

Sąd wymierza karę według swojego uznania w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego. Karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania sąd może orzec tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celów kary. Wymierzając karę, sąd bierze pod uwagę pozytywne wyniki mediacji przeprowadzonej pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą. Wymierzając karę nieletniemu lub młodocianemu, sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować.

⁴⁴ Warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe zawieszenie wykonania kary, warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary.

W szczególnie uzasadnionych przypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa, w szczególności jeżeli pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody, ze względu na postawę sprawcy, zwłaszcza gdy czynił starania o naprawienie szkody lub o jej zapobieżenie, jeżeli sprawca przestępstwa nieumyślnego lub jego najbliższy poniósł poważny uszczerbek w związku z popełnionym przestępstwem sąd może zastosować **nadzwyczajne złagodzenie kary**, a niekiedy jest zobowiązany to uczynić. Obligatoryjnie nadzwyczajne złagodzenie kary stosuje się do sprawcy współdziałającego z innymi osobami w popełnieniu przestępstwa, jeżeli ujawni on wobec organu zobowiązanego do ścigania przestępstw informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa oraz istotne okoliczności jego popełnienia. Nadzwyczajne złagodzenie kary polega na wymierzeniu sprawcy kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia bądź na wymierzeniu kary łagodniejszego rodzaju.

Nadzwyczajne obostrzenie kary zostało przewidziane w przypadku ciągu przestępstw, recydywy specjalnej oraz uczynienia z popełnienia przestępstwa stałego źródła dochodu lub popełnienia przestępstwa z związku z działaniem w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

Sąd może **warunkowo umorzyć postępowanie karne**, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa. Warunkowego umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 3 lata pozbawienia wolności. W wypadku gdy pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, sprawca naprawił szkodę lub pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody, warunkowe umorzenie może być zastosowane do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności. Warunkowe umorzenie następuje na okres próby, który wynosi od roku do lat 2 i biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia.

Sąd może **warunkowo zawiesić wykonanie orzeczonej kary** pozbawienia wolności nie przekraczającej 2 lat, kary ograniczenia wolności lub grzywny orzeczonej jako kara samoistna, jeżeli jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa. Zawieszenie wykonania kary

następuje na okres próby, który biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia i wynosi od 2 do 5 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności i od roku do 3 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania grzywny lub kary ograniczenia wolności.

Skazanego na karę pozbawienia wolności sąd może **warunkowo zwolnić** z odbycia reszty kary tylko wówczas, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, okoliczności jego popełnienia oraz zachowanie po popełnieniu przestępstwa i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, iż skazany po zwolnieniu będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa. Skazanego można warunkowo zwolnić po odbyciu przez niego co najmniej połowy kary, jednak nie wcześniej niż po 6 miesiącach. Skazanego w ramach recydywy specjalnej podstawowej można warunkowo zwolnić po odbyciu dwóch trzecich kary, zaś wielokrotnego recydywistę po odbyciu trzech czwartych kary. W obu przypadkach nie wcześniej niż po roku. Skazanego na karę 25 lat pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić po odbyciu 15 lat kary, natomiast skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności po odbyciu 25 lat kary. W razie warunkowego zwolnienia czas pozostały do odbycia kary stanowi okres próby, który jednak nie może być krótszy niż 2 lata ani dłuższy niż 5 lat. W razie warunkowego zwolnienia z kary dożywotniego pozbawienia wolności okres próby wynosi 10 lat.

Karalność przestępstwa ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynęło lat: 30 – gdy czyn stanowi zbrodnię zabójstwa, 20 – gdy czyn stanowi inną zbrodnię, 15 – gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat, 10 – gdy czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 3 lat, 5 – gdy chodzi o pozostałe występki. Karalność przestępstwa ściganego z oskarżenia prywatnego ustaje z upływem roku od czasu, gdy pokrzywdzony dowiedział się o osobie sprawcy przestępstwa, nie później jednak niż z upływem 3 lat od czasu jego popełnienia. W przypadku przestępstw skutkowych bieg przedawnienia rozpoczyna się od czasu, gdy skutek nastąpił.

Od przedawnienia karalności należy odróżnić **przedawnienie wykonania kary**. Nie można wykonać kary, jeżeli od uprawomocnienia się wyroku skazującego upłynęło: 30 lat – w razie skazania na karę pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat, 15 lat – w razie skazania na karę pozbawienia wolności nie przekraczającą 5 lat, 10 lat – w razie skazania na inną karę.

Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu

W rozdziale XXXVI ustawodawca określa przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu. Pierwszy z typów czynów zabronionych tam zawartych to tzw. nadużycie zaufania w obrocie gospodarczym określane także mianem niegospodarności. Dopuszcza się go ten kto, będąc obowiązany na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, przez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, wyrządza jej znaczną szkodę majątkową. Z uwagi na konieczność zaistnienia dla dokonania tego przestępstwa znacznej szkody majątkowej posiada ono charakter materialny. Przez szkodę należy rozumieć nie tylko rzeczywistą stratę ale i utracone korzyści, które jednak muszą dać się wyrazić w określonej kwocie pieniędzy. Szkada ma mieć charakter znaczny co przez analogię do pojęcia mienia znacznej wartości należy przyjąć, gdy jej wartość przekracza dwustukrotną wysokość najniższego miesięcznego wynagrodzenia. Pomiędzy nadużyciem uprawnień lub niedopełnieniem obowiązków a skutkiem w postaci znacznej szkody majątkowej powinien zachodzić związek przyczynowy. Surowszej karze podlega sprawca, który działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub wyrządza szkodę majątkową w wielkich rozmiarach. Korzyść majątkowa może być korzyścią zarówno dla samego sprawcy jak i dla kogo innego. Karalna jest także nieumyślna realizacja znamion nadużycia zaufania. Nie podlega karze sprawca, który przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie, w znaczeniu decyzji wolnej od toczącego się postępowania sądowego, naprawił w całości wyrządzoną szkodę. Opisywane w typie przedmiotowego czynu zabronionego zajmowanie się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą nie musi mieć charakteru stałego i obejmuje oprócz decydowania także samodzielne wpływanie na decyzje w przedmiocie rozporządzenia mieniem lub dokonywania dotyczących go czynności prawnych nie tylko w celu zachowania dotychczasowego stanu mienia ale i jego powiększenia. Osoby do tego zobowiązane na podstawie przepisu ustawy to np., rodzice w stosunku do małoletnich dzieci, wspólnik spółki jawnej, komplementariusz, członek zarządu lub rady nadzorczej w spółce kapitałowej. Z decyzji właściwego organu obowiązek taki wynika w np. stosunku do kuratora osoby częściowo ubezwłasnowolnionej bądź osoby prawnej. Z kolei umową nałożyć go można na pełnomocnika, zleceniobiorcę, agenta, radcę prawnego czy adwokata. Nadużycie uprawnień może mieć miejsce w przypadku działania w

ramach przysługujących sprawcy formalnych kompetencji, obowiązki zaś mogą wynikać niekoniecznie z formalnego ustanowienia, ale i z ogólnej zasady racjonalnego gospodarowania.

W kolejnym artykule ustawodawca penalizuje bierną korupcję w gospodarce tzn. działanie sprawcy który, pełniąc funkcję kierowniczą w jednostce organizacyjnej wykonującej działalność gospodarczą lub mając, z racji zajmowanego stanowiska lub pełnionej funkcji, istotny wpływ na podejmowanie decyzji związanych z działalnością takiej jednostki, przyjmuje korzyść majątkową lub osobistą albo jej obietnicę w zamian za zachowanie mogące wyrządzić tej jednostce szkodę majątkową albo za czyn nieuczciwej konkurencji lub za niedopuszczalną czynność preferencyjną na rzecz nabywcy lub odbiorcy towaru, usługi lub świadczenia. Za przestępstwo to grozi kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Przestępstwo to ma charakter indywidualny. Funkcję kierowniczą w jednostce organizacyjnej wykonującej działalność gospodarczą pełni, np. dyrektor, jego zastępca, a także kierownik komórki organizacyjnej. Z racji zajmowanego stanowiska lub pełnionej funkcji istotny wpływ na podejmowanie decyzji związanych z działalnością takiej jednostki ma np. główny księgowy, członek zarządu, członek rady nadzorczej, radca prawny, prokurent oraz pełnomocnik. Przyjęcie korzyści może nastąpić przed lub po określonym bezprawnym zachowaniu, zaś sama jego realizacja nie należy do znamion przestępstwa. Przestępstwo to ma charakter umyślny i formalny, gdyż nie wymaga skutku ani w postaci wystąpienia szkody ani nawet realizacji określonego zachowania mogącego ją wyrządzić, czynu nieuczciwej konkurencji bądź też niedopuszczalnej czynności preferencyjnej.

Takiej samej karze jak za sprzedajność podlega realizacja czynnej postaci tego przestępstwa tzn. zachowanie tego, udziela albo obiecuje udzielić korzyści majątkowej lub osobistej osobie pełniącej funkcję kierowniczą w jednostce organizacyjnej wykonującej działalność gospodarczą lub która ma, z racji zajmowanego stanowiska lub pełnionej funkcji, istotny wpływ na podejmowanie decyzji związanych z działalnością takiej jednostki w zamian za zachowanie mogące wyrządzić tej jednostce szkodę majątkową albo za czyn nieuczciwej konkurencji lub za niedopuszczalną czynność preferencyjną na rzecz nabywcy lub odbiorcy towaru, usługi lub świadczenia. Przekupstwo gospodarcze stanowi przestępstwo o charakterze umyślnym i powszechnym. Nie podlega karze sprawca tego przestępstwa, jeżeli korzyść majątkowa lub osobista albo ich obietnica zostały przyjęte, a sprawca zawiadomił o tym fakcie organ powołany do ścigania przestępstw i ujawnił wszystkie istotne okoliczności przestępstwa, zanim organ ten o nim się dowiedział.

W dalszych przepisach rozdziału XXXVI uregulowano oszustwo kredytowe, dotacyjne, subwencyjne. Sprawcą tego czynu jest ten, kto w celu uzyskania dla siebie lub kogo innego, od banku lub jednostki organizacyjnej prowadzącej podobną działalność gospodarczą na podstawie ustawy albo od organu lub instytucji dysponujących środkami publicznymi - kredytu, pożyczki pieniężnej, poręczenia, gwarancji, akredytywy, dotacji, subwencji, potwierdzenia przez bank zobowiązania wynikającego z poręczenia lub z gwarancji lub podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel gospodarczy, elektronicznego instrumentu płatniczego lub zamówienia publicznego, przedkłada podrobiony, przerobiony, poświadczający nieprawdę albo nierzetelny dokument albo nierzetelne /np. przemilczające pewne fakty/, pisemne oświadczenie dotyczące okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wymienionego wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego lub zamówienia. Przesłupstwo to ma charakter powszechny. Sprawca nie musi działać w celu zagarnięcia kwoty przyznanego mu kredytu, dotacji czy subwencji, gdyż wtedy możliwa jest kumulatywna kwalifikacja z typem wyłudzenia mienia. Z uwagi na formalny charakter tego przestępstwa wystarczy posłużenie się wymienionymi w opisie czynu środkami nawet jeśli sprawca kredytu nie uzyskał, chciał go spłacić bądź też nawet nie wyrządził żadnej szkody. Karze podlega także ten, kto wbrew ciążącemu obowiązkowi /przesłupstwo indywidualne/, nie powiadamia właściwego podmiotu o powstaniu sytuacji mogącej mieć wpływ na wstrzymanie albo ograniczenie wysokości udzielonego wsparcia finansowego lub zamówienia publicznego albo na możliwość dalszego korzystania z elektronicznego instrumentu płatniczego, np. o upadłości, utracie zdolności kredytowej. Oba te przestępstwa mają umyślny charakter. Nie podlega karze, kto przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie zapobiegł wykorzystaniu wsparcia finansowego lub instrumentu płatniczego, zrezygnował z dotacji lub zamówienia publicznego albo zaspokoił roszczenia pokrzywdzonego.

Oszustwa ubezpieczeniowego dopuszcza się ten, kto w celu uzyskania odszkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia, powoduje zdarzenie będące podstawą do wypłaty takiego odszkodowania. Wypadek ubezpieczeniowy z natury ma charakter zdarzenia przyszłego i niepewnego a sprawca, który umyślnie zdarzenie takie wywołuje dopuszcza się przestępstwa. Nie jest jednak penalizowane przez ten przepis pozorowanie zdarzenia, np. pozorna kradzież ubezpieczonego mienia ani działanie w celu uzyskania odszkodowania należnego z ustawy tzn. z Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego. Odszkodowanie, które zamierza uzyskać sprawca może być przeznaczone dla innej osoby. W konkretnym przypadku odszkodowanie nie musi zostać w ogóle wypłacone. Samo zdarzenie wywołane w

celu uzyskania odszkodowania może być dokonane na cudzym mieniu. Nie podlega karze sprawca, który przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie zapobiegł wypłacie odszkodowania.

Za realizację typów podstawowych wszystkich dotychczas omawianych przestępstw grozi kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Pranie brudnych pieniędzy zachodzi gdy sprawca środki płatnicze, papiery wartościowe lub inne wartości dewizowe, prawa majątkowe albo mienie ruchome lub nieruchome, pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego, przyjmuje, przekazuje lub wywozi za granicę, pomaga do przenoszenia ich własności lub posiadania albo podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku. W tym typie czynu zabronionego chodzi głównie o majątek pochodzący pośrednio z przestępstwa, jako iż ten pochodzący bezpośrednio z przestępstwa podpada pod typ paserstwa. Sprawca prania brudnych pieniędzy podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Karze tej podlega, także ten kto będąc pracownikiem banku, instytucji finansowej lub kredytowej albo innego podmiotu, na którym z mocy przepisów prawa ciąży obowiązek rejestracji transakcji i osób dokonujących transakcji, przyjmuje w gotówce, wbrew przepisom, pieniądze lub inne wartości dewizowe, dokonuje ich transferu lub konwersji albo przyjmuje je w innych okolicznościach wzbudzających uzasadnione podejrzenie, że stanowią one przedmiot typu czynu prania brudnych pieniędzy, albo świadczy inne usługi mające ukryć ich przestępne pochodzenie lub usługi w zabezpieczeniu przed zajęciem. Świadczenie usług wymaga zamiaru stałego podejmowania takich zachowań i może wystąpić także w formie zaniechania jeżeli na sprawcy ciąży obowiązek ustalania przestępnego pochodzenia pieniędzy lub zabezpieczania ich przed zajęciem. Nie podlega karze za przestępstwo prania brudnych pieniędzy, ten kto dobrowolnie ujawnił wobec organu powołanego do ścigania przestępstw /a nie w prasie albo dopiero przed sądem/ informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia, jeżeli rzeczywiście zapobiegło to popełnieniu innego przestępstwa. Sprawca dla skorzystania z tego dobrodziejstwa nie musi ujawnić wszystkich okoliczności ani wszystkich osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa. Dobrowolności nie wyłącza poddanie się przez sprawcę perswazji innej osoby. Jeżeli sprawca czynił jedynie starania zmierzające do ujawnienia tych informacji i okoliczności, sąd stosuje nadzwyczajne złagodzenie kary. Przez osoby uczestniczące w przestępstwie rozumieć należy nie tylko współdziałających w praniu

brudnych pieniędzy ale również współników przestępstwa z którego brudne pieniądze pochodziły.

Przestępstwem przeciwko obrotowi gospodarczemu jest także udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia wierzyciela przez zagrożonego niewypłacalnością dłużnika. Zachodzi ono gdy sprawca razie grożącej mu niewypłacalności lub upadłości, udaremnia lub uszczupla zaspokojenie swojego wierzyciela przez to, że usuwa, ukrywa, zbywa, darowuje, niszczy, rzeczywiście lub pozornie obciąża albo uszkadza składniki swojego majątku. Podlega on karze pozbawienia wolności do lat 3. Jeżeli czyn wyrządził szkodę wielu wierzycielom, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, ściganie tych przestępstw następuje na wniosek pokrzywdzonego. Przestępstwo to ma charakter umyślny, indywidualny i materialny. Skutkiem jest udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia wierzyciela. Roszczenia wierzyciela nie musi być wymagalne. Natomiast kto, w celu udaremnienia wykonania orzeczenia sądu lub innego organu państwowego, udaremnia lub uszczupla zaspokojenie swojego wierzyciela przez to, że usuwa, ukrywa, zbywa, darowuje, niszczy, rzeczywiście lub pozornie obciąża albo uszkadza składniki swojego majątku zajęte lub zagrożone zajęciem, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Przestępstwo to ma charakter powszechny i formalny, gdyż dla realizacji znamion tego typu czynu zabronionego nie jest istotna okoliczność, czy sprawca rzeczywiście udaremniał wykonanie orzeczenia sądu lub innego organu państwowego czy też nie. Jest to także przestępstwo kierunkowe, które może być popełnione jedynie z zamiarem bezpośrednim.

Wspomnieć także należy o tzw. oszukańczym transferze majątku. Ma on miejsce w sytuacji, gdy sprawca będąc dłużnikiem kilku wierzycieli udaremnia lub ogranicza zaspokojenie ich należności przez to, że tworzy w oparciu o przepisy prawa nową jednostkę gospodarczą i przenosi na nią składniki swojego majątku. Przewidziano wówczas karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Tej samej karze podlega, kto będąc dłużnikiem kilku wierzycieli doprowadza do swojej upadłości lub niewypłacalności. Bezkarne pozostaje wykorzystanie dla oszukańczych celów już istniejącej jednostki gospodarczej. Dla bytu przestępstwa nie wystarcza także przekształcenie już istniejącej jednostki gospodarczej. Bez znaczenia jest czy sprawca przenosi składniki swojego majątku na nową jednostkę gospodarczą pod tytułem darmym czy odpłatnym oraz czy jest jedynym twórcą tej jednostki. Kilku wierzycieli oznacza liczbę od trzech do dziewięciu. Sformułowanie to jest niezręczne gdyż sugeruje bezkarność sprawcy będącego dłużnikiem większej liczby wierzycieli. Przestępstwa te mają charakter indywidualny, umyślny i materialny, a skutkiem jest

udaremnienie lub ograniczenie, choćby niewymagalnych jeszcze, należności wierzycieli bądź upadłość lub niewypłacalność dłużnika.

Karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 podlega sprawca, który będąc dłużnikiem kilku wierzycieli w sposób lekkomyślny doprowadza do swojej upadłości lub niewypłacalności, w szczególności przez trwonienie części składowych majątku, zaciąganie zobowiązań lub zawieranie transakcji oczywiście sprzecznych z zasadami gospodarowania. Przepięstwo to ma charakter nieumyślny, materialny i może być popełnione zarówno przez działanie jak i przez zaniechanie.

Z faworyzowaniem wierzycieli mamy do czynienia w sytuacji, gdy sprawca, w razie grożącej mu niewypłacalności lub upadłości, nie mogąc zaspokoić wszystkich wierzycieli, spłaca lub zabezpiecza tylko niektórych, czym działa na szkodę pozostałych. Podlega on wówczas grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Sprawca musi być dłużnikiem co najmniej dwóch wierzycieli. Przepięstwo to ma charakter umyślny, indywidualny i formalny. Dla jego zaistnienia nie jest konieczny skutek w postaci szkody majątkowej dla któregośkolwiek z wierzycieli.

Ustawodawca przewidział również karalność przekupstwa i sprzedajności wierzyciela. Z przekupstwem mamy do czynienia, gdy sprawca udziela lub obiecuje udzielić wierzycielowi korzyści majątkowej za działanie na szkodę innych wierzycieli /co najmniej dwóch/ w związku z postępowaniem upadłościowym lub zmierzającym do zapobiegnięcia upadłości. Podlega on wówczas karze pozbawienia wolności do lat 3. Ma ono charakter nie tylko umyślny, indywidualny ale i formalny /bezsuktkowy/ w związku z czym jego dokonanie jest niezależne od tego czy wierzyciel przyjął udzieloną mu korzyść majątkową bądź jej obietnicę i czy podjął działanie na szkodę pozostałych wierzycieli. Tej samej karze podlega wierzyciel, który w związku z postępowaniem upadłościowym lub zmierzającym do zapobiegnięcia upadłości przyjmuje korzyść za działanie na szkodę co najmniej dwóch innych wierzycieli albo takiej korzyści żąda. Żądanie nie musi być sformułowane wprost. Nie musi ono także określać wartości oczekiwanej korzyści. Przyjęta korzyść musi mieć charakter nienależny i bezprawny, a więc nie przysługujący sprawcy z tytułu istniejącego w chwili czynu stosunku prawnego. Nie wystarczy zatem przyjęcie przez wierzyciela obietnicy korzyści. Przepięstwo to ma charakter indywidualny i formalny.

Z przestępowstwem gospodarczym zagrożonym analogicznie jak powyższe mamy do czynienia w sytuacji wyrządzenia szkody majątkowej osobie fizycznej, prawnej albo jednostce organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, przez nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej albo prowadzenie jej w sposób nierzetelny lub

niezgodny z prawdą, w szczególności niszcząc, usuwając, ukrywając, przerabiając lub podrabiając dokumenty dotyczące tej działalności. Jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego. Przestępstwo ma charakter umyślny, indywidualny i materialny. Za szkodę uznać należy także utratę spodziewanych korzyści. Karalne jest nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej bądź prowadzenie jej w sposób nierzetelny jedynie gdy wynika to z obowiązku ustawowego bądź przyjętego w drodze umowy. Ocenie z punktu widzenia prawdy można poddać jedynie treść dokumentacji a nie sposób jej prowadzenia wobec czego sformułowanie użyte przez ustawodawcę nie wydaje się zbyt fortunne.

Ustawodawca podobnie penalizuje także zachowanie polegające na wyzyskaniu przymusowego położenia innej osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, poprzez zawarcie z nią umowy, nakładającej na nią obowiązek świadczenia niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym. Przestępstwo to ma charakter umyślny. Dla jego bytu nie ma znaczenia zgoda pokrzywdzonego na warunki niekorzystnej umowy.

Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu identycznie zagrożonemu /do 3 lat pozbawienia wolności/ dopuszcza się także sprawca, który, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, udaremnia lub utrudnia przetarg publiczny albo wchodzi w porozumienie z inną osobą działając na szkodę właściciela mienia albo osoby lub instytucji, na rzecz której przetarg jest dokonywany. Przestępstwo to ma charakter powszechny. Tej samej karze podlega, kto w związku z publicznym przetargiem rozpowszechnia informacje lub przemilcza istotne okoliczności mające znaczenie dla zawarcia umowy będącej przedmiotem przetargu albo wchodzi w porozumienie z inną osobą, działając na szkodę właściciela mienia albo osoby lub instytucji, na rzecz której przetarg jest dokonywany. Jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, ściganie tych przestępstw następuje na wniosek pokrzywdzonego. Sprawca działający w celu osiągnięcia korzyści dla siebie lub kogo innego nie musi w konkretnym przypadku korzyści osiągnąć. Przetarg publiczny to przetarg nieograniczony, w którym oferta skierowana jest do bliżej nieokreślonego kręgu osób i regulowany przepisami prawa publicznego. Mienie objęte przetargiem nie musi jednak mieć charakteru publicznego. Przepisami stanowiącymi te przestępstwa chroniona jest cała procedura przetargowa aż do zawarcia umowy z wybranym oferentem. Udaremnienie przetargu polegać może m.in. na zastosowaniu groźby w stosunku do oferentów, zniszczeniu mienia będącego przedmiotem przetargu, zablokowaniu lub podaniu błędnej informacji o przetargu, przekupieniu licytantów, przedwczesnym ujawnieniu oferty. Za przemilczenie istotnych okoliczności w związku z

przetargiem może odpowiadać jedynie ten, na kim ciąży obowiązek ich ujawnienia choćby wobec jednego podmiotu. Rozpowszechnianie informacji nie musi mieć charakteru publicznego. W przypadku wejścia w porozumienie z inną osobą nie jest konieczne podjęcie przez sprawcę żadnych uzgodnionych działań będących jego wynikiem ani tym bardziej wyrządzenie szkody. Przepięstwa te mają charakter formalny. Omawiane typy czynów zabronionych należą do umyślonych. W przypadku sprawcy przestęstwa tzw. kierunkowego, który działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej możliwy jest tylko zamiar bezpośredni.

Karą do 3 lat pozbawienia wolności zagrożone jest także przestęstwo polegające usuwaniu, podrabianiu lub przerabianiu znaków identyfikacyjnych, daty produkcji lub daty przydatności towaru lub urządzenia.

Za przestęstwa określone w rozdziale XXXVI k.k. - Przestęstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu odpowiada jak dłużnik lub wierzyciel, kto, na podstawie przepisu prawnego, decyzji właściwego organu, umowy lub faktycznego wykonywania, zajmuje się sprawami majątkowymi innej osoby prawnej, fizycznej, grupy osób lub podmiotu nie mającego osobowości prawnej /np. upoważniony pracownik bądź pełnomocnik/.